

เพศภาวะและวิพากษ์การแบ่งงานกันทำระหว่างหญิงชายในสังคมอีสาน กรณีศึกษาการค้าวัว
Gender and Critiques of Gender Division of Labour in Isan Society: A Case Study of

กนกวรรณ มะโนรัมย์

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

Kanokwan Manorom

Faculty of Liberal Arts, Ubon Ratchathani University

รับบทความ: วันที่ 29 มิถุนายน พ.ศ. 2562

Received: 29 Jun. 2019

แก้ไขบทความ: 24 ธันวาคม พ.ศ. 2562

Received in revised: 24 Dec. 2019

ตอบรับตีพิมพ์บทความ: 31 ธันวาคม พ.ศ. 2562

Accepted: 31 Dec. 2019

เผยแพร่ออนไลน์: 31 ธันวาคม พ.ศ. 2562

Published online: 31 Dec. 2019

Abstract

The paper analyses gender and gender division of labour in cattle trade in the contexts of capitalism and globalization in Isan region. Qualitative research techniques were employed to gather field data including in-depth interviews and non-participant observation with 16 females and 10 males in the cattle market and villages where have raised cows. Selected villages and key informants for collecting data were mixed between convenient and purposive samplings. Gender and gender division of labour concepts were used to analyse data.

The paper demonstrates that the gender power relations and the division of work between women and men are not completely separated in the cattle trade. Gender relation are fluid, not fixed and diversified among females and between males and females as well as reduced gender inequality. Rather, it was found that some females access to the cattle market played larger roles in negotiating cattle prices using their feminine skills side by side with their husbands and other male traders. Females have employed feminine characteristics in selling or buying cows. Hence, females have accumulated knowledge, accessed capital, and used modern technology for cattle trade. However, a patriarchal system, gender insensitivity of the

government's cattle projects, and transmission of knowledge of cattle trade through male's line have prevented most Isan women from accessing cattle market. These factors cause inequality not only among females but between females and males although gender division of labour in Isan society is not clearly fixed.

Key words: Gender; Cow trade, Division of labour, Isan

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้นำเสนอการวิเคราะห์เพศภาวะและการแบ่งงานกันทำระหว่างเพศในบริบทการค้าข้าว ภายใต้ยุคนิยมและโลกาภิวัตน์ในภาคอีสาน โดยใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพด้วยเทคนิคการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมจากผู้ให้ข้อมูลผู้หญิงจำนวน 16 คน และผู้ชายจำนวน 10 คน ทั้งในพื้นที่ตลาดนัดข้าวและหมู่บ้านที่ชาวบ้านเลี้ยงวัว การเลือกหมู่บ้านที่ใช้เป็นพื้นที่เก็บข้อมูลและกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเป็นการเลือกผสมผสานระหว่างแบบเจาะจงและแบบสะดวก โดยวิเคราะห์ข้อมูลผ่านแนวคิดเพศภาวะและการแบ่งงานกันทำระหว่างหญิงชาย

การศึกษานี้พบว่าการค้าข้าวในมิติความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างเพศภาวะและการแบ่งงานกันทำระหว่างชายหญิงนั้นไม่แยกบทบาทออกจากกันเด็ดขาด ความสัมพันธ์หญิงชายไม่ตายตัว มีความลื่นไหล และความหลากหลายภายในกลุ่มผู้หญิงและระหว่างผู้หญิงกับผู้ชาย ทำให้เกิดการลดความเหลื่อมล้ำระหว่างหญิงชาย เนื่องจากพบว่าผู้หญิงบางกลุ่มสามารถเข้าถึงและมีบทบาทสำคัญในการเจรจาต่อรองซื้อขายข้าวในตลาดนัดและตัดสินใจการซื้อขายข้าวร่วมกับสามีและพ่อค้าข้าวคนอื่น ด้วยการใช้ความถนัดและทักษะความเป็นหญิงด้านการเจรจาในการซื้อหรือขายข้าวเพื่อแสวงหารายได้จุนเจือครอบครัว นอกจากนี้ยังได้สะสมความรู้การซื้อขายข้าว เข้าถึงแหล่งทุน และการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการค้าข้าว อย่างไรก็ตาม พบว่าภายใต้ระบบสังคมแบบชายเป็นใหญ่ อคติของโครงการพัฒนาปศุสัตว์ และความรู้การค้าข้าวที่มักส่งต่อจากพ่อสู่ลูกชายมากกว่าส่งผ่านลูกสาว ทำให้ผู้หญิงส่วนใหญ่ก็ยังไม่สามารถเข้าสู่ตลาดข้าวได้เหมือนกับผู้หญิงบางกลุ่ม ปัจจัยเหล่านี้ได้สร้างความไม่เท่าเทียมกันเองระหว่างผู้หญิงและระหว่างผู้หญิงกับผู้ชายในการค้าข้าว แม้ว่าการแบ่งงานกันทำในสังคมอีสานจะไม่มีเส้นแบ่งที่ชัดเจนก็ตาม

คำสำคัญ: เพศภาวะ การค้าข้าว การแบ่งงานกันทำ อีสาน

อีสาน: พลวัตสังคมเศรษฐกิจ เพศภาวะ และการแบ่งงานกันทำระหว่างหญิงชาย

กล่าวได้ว่า สังคมอีสานนับจากทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา ก้าวเข้าสู่ยุคสังคมทุนนิยมและโลกาภิวัตน์อย่างเต็มตัวโดยเชื่อมโยงกับสังคมภายนอกผ่านการค้า การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ และการพัฒนา มีความหลากหลายของการผลิตทั้งในและนอกภาคเกษตรกรรมอย่างเข้มข้น (สุริยา สมทศุบัติ และคณะ, 2538; อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2554; Rambo, 2017) พึ่งพาทรัพยากรนอกภาคเกษตรมากยิ่งขึ้นผ่านการย้ายถิ่น และปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลง เช่น การใช้เทคโนโลยีการผลิตใหม่ในการทำการเกษตรกรรมและการบริโภคความทันสมัย (Rambo, 2017) ปรับเปลี่ยนโครงสร้างของสังคมชนบท โดยเน้นการใช้ทุน เทคโนโลยีลดการใช้แรงงาน และการเน้นผลิตเพื่อตลาด (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2554) ขณะเดียวกันก็ยังคงรักษาสังคมและการผลิตแบบดั้งเดิมเอาไว้ส่วนหนึ่ง (รัตนา โตสกุล, 2550; Keyes, 2012) ผู้คนในอีสานต่างมีความมุ่งมั่นปรารถนาเพื่อเข้าถึงความสำเร็จ มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมเหมือนคนเมือง เน้นการแสวงหาความรู้ใหม่ ตัวตนใหม่ และความมั่งคั่งผ่านการเคลื่อนย้ายถิ่น การศึกษา และอื่นๆ เป็นต้น (พัฒนา กิตติอาษา, 2557)

การศึกษาของผู้วิจัยพบว่า ในอดีตก่อนสังคมชนบทอีสานจะเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับโลกาภิวัตน์นั้น โครงสร้างรูปแบบครอบครัวชนบทอีสานส่วนใหญ่มีลักษณะครอบครัวขยาย (extended family) และมีลักษณะการสืบทอดมรดกผ่านทางสายมารดา (matrilineal line) ลูกเขยมักย้ายเข้ามาอยู่ในครอบครัวของฝ่ายภรรยาเป็นหลัก (matrilocal) เนื่องจากฝ่ายหญิงถูกปลูกฝังทางสังคม ภายใต้ระบบชายเป็นใหญ่ให้ต้องทำหน้าที่เลี้ยงดูพ่อแม่ เมื่อแต่งงานแล้วสามีจึงเข้ามาอยู่กับฝ่ายหญิงและทำงานให้กับครอบครัวฝ่ายหญิง ทำให้พ่อแม่ยมรดกที่ดินทรัพย์สินต่างๆ และที่פקอาศัยให้กับลูกสาวมากกว่าลูกชายเพราะฝ่ายหญิงอาศัยอยู่และเลี้ยงดูพ่อแม่ ต่อมาพบว่าภายหลังการปรับเปลี่ยนโครงการสร้างชนบทอีสานนับตั้งแต่ทศวรรษ 2540 คนหนุ่มสาวจำนวนมากออกจากชุมชนเพื่อเรียนหนังสือหรือทำงานในเมือง ทำให้สังคมชนบทมีลักษณะอย่างที่ว่า Rigg and Sakunee Nattapoolwat (2001) เรียกว่าการปรับเปลี่ยนความเป็นสังคมเกษตรกรรมหรือลดความเป็นสังคมเกษตรกรรม (deagrarianization) ซึ่งพบว่าทั้งลูกสาวและลูกชาย รวมทั้งลูกเขย ต่างหันมามุ่งสู่เมืองเพื่อสร้างโอกาสใหม่ๆ ด้านเศรษฐกิจและสังคม กลุ่มคนที่อยู่ในชุมชนคือพ่อแม่ คนสูงวัย และหลานๆ ลูกๆ ชายหญิงที่ทำงานต่างถิ่นได้ส่งเงินกลับมาให้พ่อแม่เพื่อการผลิตและใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ส่งผลให้รูปแบบการแบ่งมรดกได้ปรับเปลี่ยนไปค่อนข้างมาก กล่าวคือการแบ่งที่ดินมีความเท่าเทียมกันมากขึ้นระหว่างลูกสาวและลูกชาย เพราะพ่อแม่ได้รับการดูแลผ่านการส่งเงินกลับมาให้จากลูกสาวและลูกชาย หรือในหลายกรณีลูกชายกลับเป็นฝ่ายอยู่ในชุมชน แม้ไม่ได้อยู่อาศัยเคียงข้างกับพ่อแม่ก็ตามและทำหน้าที่ดูแลพ่อแม่เช่นกัน ดังนั้นพ่อแม่มักแบ่งมรดกให้กับผู้ดูแลตนมากกว่าไม่ว่าจะเป็นลูกผู้ชายหรือลูกผู้หญิง (พิณ เนตรคำ, สัมภาษณ์ 11 มิถุนายน 2562)

มักมีความเข้าใจผิดว่า การสืบทอดมรดกผ่านทางสายมารดา มีความเท่ากับสังคมแบบผู้หญิงเป็นใหญ่ (matriarchal system) ในความเป็นจริงไม่ใช่เพราะสังคมแบบผู้หญิงเป็นใหญ่คือสังคมที่ผู้หญิงมีอำนาจในการ

ควบคุมบงการกิจกรรมของครัวเรือนเป็นหลัก (Farrar, 1997) ผู้วิจัยเห็นว่าในสังคมชนบทอีสานมิได้เป็นสังคมแบบผู้หญิงเป็นใหญ่แม้ว่าผู้ชายจะย้ายเข้ามาอยู่ในบ้านของผู้หญิงภายหลังการแต่งงานหรือที่ดินจะถูกส่งผ่านทางสายตระกูลผู้หญิง แต่พบว่าการแสดงบทบาทผู้นำครัวเรือนโดยมากยังถูกกำหนดโดยพ่อและส่งผ่านมายังลูกชายอยู่ภายใต้ระบบสังคมแบบชายเป็นใหญ่ (patriarchal system) และหลายครั้งมรดกที่ดินก็ถูกส่งผ่านลูกชาย (patrilineal line) เช่นกัน ซึ่งขึ้นกับหลายปัจจัย เช่น การเลี้ยงดูพ่อแม่ หรือ การมอบอำนาจจากบิดาหรือมารดา เป็นต้น ดังนั้น จึงเป็นเรื่องยากที่จะสรุปให้ชัดเจนได้ว่าสังคมอีสานปัจจุบันเป็นสังคมแบบสืบทอดมรดกผ่านสายมารดาหรือสายบิดา ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะผสมผสานระหว่างทั้งสองแบบมากกว่า

ในแง่การแบ่งงานกันทำระหว่างเพศ พบว่า ผู้หญิงชนบทอีสานมีบทบาทสูงในการจัดการครัวเรือน งานสาธารณะ และการเมือง เห็นได้จากการตัดสินใจลุกขึ้นมาต่อสู้เคียงบ่าเคียงไหล่กับผู้ชายเพื่อปกป้องทรัพยากรในฐานะแหล่งอาหารและรายได้สำคัญของการดำรงชีพ เช่น กรณีผู้หญิงในพื้นที่เขื่อนปากมูล และเขื่อนราษีไศล เป็นต้น (นลินี ตันธุนิตย์ และคณะ, 2545) การเคลื่อนไหวด้านป่าไม้เพื่อรักษาป่าในการเลี้ยงชีพ (พัชรินทร์ ลาภานันท์, 2547) รวมทั้งสร้างองค์ความรู้ประมงในการเข้าถึงและใช้ทรัพยากรประมงเพื่ออาหารและรายได้ก่อนและหลังการสร้างเขื่อนราษีไศล (วรรณภา วงษ์พินิจ, 2562) การออกมาเรียกร้องสิทธิในที่ดินกรณีที่ดินรัฐเข้ามาจัดการพื้นที่ที่ชาวบ้านใช้เป็นแหล่งเลี้ยงวัวควายและทำนา เพื่อสร้างศูนย์ราชการด้านการวิจัยด้านพืชและสัตว์ในจังหวัดมุกดาหาร และต่อมาเปลี่ยนพื้นที่ดังกล่าวเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษมุกดาหาร (กนกวรรณ มะโนรมย์ และธนพร ศรีสุขใส, 2561) รวมทั้งการมีบทบาทนำในการเคลื่อนไหวทางสังคมของผู้หญิงต่อนโยบายการทวงคืนผืนป่าของรัฐบาลประยุทธ์ (กนกวรรณ มะโนรมย์, 2562)

อีกทั้งพบว่า ผู้หญิงพื้นที่อื่นๆ แม้ไม่ได้อยู่ในพื้นที่ขัดแย้งด้านการจัดการทรัพยากร ต่างก็มีบทบาทอย่างแข็งขันด้านเศรษฐกิจและความมั่นคงทางอาหารที่หาได้จากการจัดการทรัพยากร เช่น การค้าขายปลาที่สามิจับได้จากลำห้วย หนอง หรือที่นา แล้วนำเงินมาซื้ออาหารประเภทอื่นบริโภค รวมทั้งการนำปลาไปใช้ในพิธีกรรมหรือกิจกรรมทางศาสนา (ศิริศักดิ์ คชสวัสดิ์, 2562) รวมทั้งมีบทบาทสูงในด้านการค้าในฐานะแม่ค้าที่ทำงานนอกบ้านเพื่อสร้างความมั่นคงทางรายได้และการดำรงชีพของครัวเรือน พร้อมกับการทำงานบ้านในครัวเรือน ซึ่งถือเป็นงานที่หนักสองเท่าของผู้หญิง เมื่อเปรียบเทียบกับงานของผู้ชายที่ทำงานนอกครัวเรือนและในพื้นที่สาธารณะทางการเมืองมากกว่าผู้หญิง (วารุณีญ์ ภูริสินสิทธิ์, 2543) ดังนั้นการอธิบายบทบาทชายหญิงแบบเดิมคือการแบ่งงานกันแบบเบ็ดเสร็จเด็ดขาดระหว่างหญิงชาย (gender division of labour) จึงไม่สมเหตุสมผลอีกต่อไป เพราะทำให้การอธิบายบทบาททางสังคม ความสัมพันธ์ทางสังคมและอำนาจระหว่างหญิงชายกลายเป็นเพียงประเด็นเทคนิค ขาดความลุ่มลึก ซับซ้อน และความเป็นพลวัต แยกชัดตรงกันข้ามการแบ่งงานระหว่างหญิงชาย ไม่สะท้อนความเหลื่อมซ้อนของการทำงาน หรือ การทำงานเชื่อมกันและหนุนเสริมกันระหว่างหญิงและชายที่ปรากฏจริงในสังคม (Resurreccion & Elmhirst, 2009)

นอกจากนี้แนวคิดมุมมองการแบ่งงานเด็ดขาดออกจากกันระหว่างหญิงชายมีอิทธิพลต่อการสร้างความเหลื่อมล้ำหรือเพิ่มความเหลื่อมล้ำระหว่างชายและหญิงในการทำงาน เนื่องจากคนในสังคมมีมุมมองหรือรับรู้มาก่อนว่าผู้หญิงต้องทำงานบ้าน ทำให้ผู้หญิงขาดทักษะ ความรู้และประสบการณ์ในการทำงานในภาคส่วนอื่นๆ ด้วยมุมมองเช่นนี้ทำให้ผู้หญิงมักได้รับค่าจ้างงานต่ำกว่าผู้ชายเมื่อผู้หญิงก้าวสู่ตลาดแรงงานอุตสาหกรรมหรือบริการ ดังนั้นการแบ่งแยกงานระหว่างชายหญิง (segregation by sex) ซึ่งมีรากฐานการรับรู้ทางสังคมที่มีอคติทางเพศเช่นนี้ ได้กลายเป็นภาพเหมาของการแบ่งงานกันทำและเป็นเงื่อนไขขกิดกันผู้หญิงมิให้เข้าถึงประโยชน์ของการพัฒนาอุตสาหกรรม (Hesmondhalgh & Baker, 2015) และเป็นข้อจำกัดในการเข้าถึงทรัพยากรที่สำคัญของการดำรงชีพ เช่น ที่ดิน เครดิตสินเชื่อ และทรัพย์สินต่างๆ ท้ายที่สุดนำมาสู่การขาดอำนาจต่อรองภายในครัวเรือน และตอกย้ำความเหลื่อมล้ำอันเกิดจากการที่ผู้หญิงถูกจกจำให้มีบทบาทหน้าที่ตามความคาดหวังของสังคมภายใต้ระบบสังคมแบบชายเป็นใหญ่ นั่นคือ งานในพื้นที่ไม่เพิ่มผลผลิต หรืองานบ้าน เป็นต้น (Kabeer et al., 2013; Ridgeway, 2011)

จากที่กล่าวมาข้างต้นทำให้เห็นว่า การทำความเข้าใจเพศภาวะ (gender) ในชนบทอีสานมาจากมุมที่ไม่ใช่การแบ่งงานกันทำที่แยกออกจากกันอย่างเด็ดขาดระหว่างผู้ชายและผู้หญิง ที่เป็นมุมมองเชิงเทคนิคตายตัว (a technical fix) เพราะในความเป็นจริง ผู้หญิงมีบทบาทเป็นผู้กระทำการทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองอย่างมีนัยสำคัญไม่ต่างจากผู้ชาย ขณะที่ผู้ชายจำนวนมากก็มีได้มีบทบาทนำทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ดังเช่นที่ผู้หญิงทำ แม้ว่าผู้หญิงจะมีบทบาทสูงในเชิงเศรษฐกิจในพื้นที่สาธารณะ บทบาทและอำนาจของผู้หญิงจำนวนมากก็ยังถูกจำกัดในด้านกรมีส่วนร่วมทางการเมือง ได้แก่ การตัดสินใจในเรื่องสำคัญๆ หรือเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาของรัฐ การจัดการและการเข้าถึงทรัพยากร และการได้รับประโยชน์จากโครงการพัฒนา เนื่องจากผู้หญิงต้องรับภาระงานบ้านภายใต้ระบบสังคมแบบปิตาธิปไตย (patriarchal society) ทำให้ผู้หญิงมีข้อจำกัดที่ไม่สามารถมีบทบาทสำคัญเชิงการเมือง หรือไม่สามารถทำให้ประเด็นการทำมาหากินกลายเป็นประเด็นทางการเมืองได้อย่างเสมอภาค หรือไม่สามารถผลักดันวาระการพัฒนาสู่ระดับชาติได้ยากลำบาก (Recurreccion & Elmhirst, 2009; ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2552; สันฐิตา กาญจนพันธ์, 2554)

ความแตกต่างระหว่างหญิงและชายเชิงการเมืองเรื่องเพศมีพื้นฐานมาจากกระบวนการทางสังคมผ่านการอบรมเลี้ยงดู ที่สร้างให้เพศชายมีสถานะเหนือกว่าเพศหญิงและกำหนดบทบาทชายหญิงแยกออกจากกันอันเป็นผลมาจากอุดมการณ์และระบบชายเป็นใหญ่ ซึ่งทำให้ผู้หญิงถูกจำกัดบทบาทให้อยู่ภายในบ้าน และรับผิดชอบงานครัวเรือนมากกว่างานสาธารณะหรืองานที่เพิ่มผลผลิตและรายได้ ส่งผลให้ผู้หญิงมีอำนาจการต่อรองน้อย และขาดโอกาสในการพัฒนาศักยภาพและโอกาสในการพัฒนา อย่างไรก็ตามบทบาทความเป็นชายและหญิงไม่แน่นอนตายตัว มีการเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทและเงื่อนไขของสังคมและการเมือง ที่จะเปิดโอกาสและสร้างแนวนโยบายภาครัฐและทิศทางการพัฒนาเพื่อหนุนเสริมความเสมอภาคหญิงชายให้มากขึ้น (gender mainstream) (Resurreccion & Elmhirst, 2009)

เพศภาวะ ความหมายของวัวควายและการค้าวัวควายในอิสาน

วัวคือทรัพย์สิน (asset) สำคัญที่ผู้หญิงสามารถครอบครองได้และส่งผลต่อการลดความยากจนในชนบท รวมทั้งสร้างความมั่นคงทางอาหารได้ เช่น การศึกษาของ Njuki and Sanginga (2013) ที่พบว่า หากผู้หญิงเข้าถึงทุนในการเลี้ยงวัว มีทักษะประสบการณ์การเลี้ยงและการเข้าถึงตลาด มีศักยภาพในการจัดการฟาร์ม การมีที่ดินเพื่อทำคอกวัวและปลูกหญ้าเลี้ยงวัวแล้ว ผู้หญิงจะมีความเข้มแข็งและเสมอภาคมากเพื่อพัฒนาความเป็นอยู่ของครัวเรือนและสามารถลดความยากจนลงได้มาก นอกจากนี้ ในระดับสากลพบว่า มีครัวเรือนยากจนทั่วโลกประมาณ 600 กว่าล้านครัวเรือน ที่เลี้ยงสัตว์ และสองในสามของจำนวนทั้งหมดนี้คือผู้หญิงเกี่ยวข้องกับปศุสัตว์ (Njuki & Sanginga, 2013) และมีบทบาทสำคัญในการเลี้ยง แต่ผู้หญิงมักมีข้อจำกัดหลายประการทำให้ไม่สามารถสร้างประโยชน์จากการพัฒนาหรือการส่งเสริมการค้าจากการทำปศุสัตว์อย่างเท่าเทียมกับผู้ชายเพราะในหลายๆ สังคมโดยเฉพาะในแถบแอฟริกา ที่พบว่าผู้หญิงส่วนใหญ่ไม่สามารถเข้าถึงแหล่งทุน ที่ดิน แหล่งน้ำ และความรู้ในการจัดการฟาร์มที่ดี และไม่สามารถสร้างรายได้ให้กับครอบครัวได้ภายใต้บริบทความต้องการบริโภคเนื้อสัตว์มากขึ้นของประชากรโลก แม้ว่าผู้หญิงส่วนใหญ่ทำหน้าที่หลักในการเลี้ยงวัวควาย เช่น การหาอาหาร น้ำ และการรักษาเมื่อวัวควายเจ็บป่วย แต่ผู้หญิงเหล่านั้นกลับไม่ได้รับการยอมรับในฐานะผู้มีสิทธิ์ในการจัดการซื้อขายวัวควายและได้รับโอกาสในการพัฒนาการเลี้ยงวัวควายให้ทันสมัยและสร้างมูลค่าสูง (IFAD, 2004) เช่น ผู้หญิงที่เลี้ยงวัวในประเทศเนปาล พบว่า งานที่พวกเธอทำส่วนใหญ่คือการทำความสะอาดคอกวัว กำจัดอุจจาระวัว พาออกไปกินหญ้า หรือหาหญ้ามาให้วัว รวมทั้งรีดนมวัว ในขณะที่ผู้ชายทำหน้าที่ขายนํ้านมวัวเป็นหลัก (Paudel, et al., 2009) ดังนั้นจึงต้องสร้างกระบวนการสร้างความเข้มแข็งและอำนาจต่อรองให้กับผู้หญิงในการจัดการปศุสัตว์มากขึ้นทั้งผ่านการอบรม การเสริมความรู้ด้านการผลิตและจำหน่าย (Galie et al., 2019)

เนื่องจากบทความนี้ ใช้กรณีการค้าวัว¹ ดังนั้นผู้วิจัยจะทบทวนองค์ความรู้เกี่ยวกับวัวในสังคมอิสานพอสังเขปก่อนเข้าสู่เนื้อหาหลักของบทความ วัวคือสัตว์เศรษฐกิจสำคัญที่มีมูลค่าในตลาดอิสานนับแต่ต้นรัตนโกสินทร์ จนถึงปัจจุบัน จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ พบว่าการค้าขายวัวควายระหว่างคนภาคอิสานและภาคกลางเกิดขึ้นตั้งแต่ก่อนมีเส้นทางรถไฟ (ช่วงรัชการที่ 2-5) พบว่านอกจากสินค้าที่ค้าขายในเมืองเป็น

¹ ผู้วิจัยมิได้ศึกษาควายจึงไม่มีรายละเอียดเกี่ยวกับกระบือมากนัก ผู้วิจัยพบจากภาคสนามว่า การซื้อขายควายในปัจจุบันไม่เป็นที่นิยมเหมือนกับการซื้อขายวัวเนื่องจากผู้บริโภคไม่นิยมบริโภคเนื้อควายเท่ากับเนื้อวัว และพื้นที่การเลี้ยงควายมีจำกัดเพราะควายนิยมเดินลัดเลาะหาอาหาร ปลักตม และแหล่งน้ำเอง ในขณะที่วัวไม่ชอบน้ำและสามารถเลี้ยงในที่คับแคบเช่นคอกได้มากกว่าควาย ชาวบ้านจึงหันมาเลี้ยงวัวขายมากกว่า นอกจากนี้พบว่าชาวบ้านบางรายมีมรดกตกทอดจากพ่อแม่ทั้งที่เป็นที่ดิน เงิน และวัวหรือควาย ตามจำนวนของแต่ละครอบครัว ซึ่งการลงภาคสนามได้พูดคุยกับชาวบ้านที่เลี้ยงควายอธิบายเกี่ยวกับพฤติกรรมและธรรมชาติของวัวและควาย ซึ่งมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ ชาวบ้านจะตัดสินใจเลี้ยงวัวหรือควายเพียงอย่างเดียวเนื่องจากวัวจะทนแดดมากกว่าควายที่ต้องอาศัยแหล่งน้ำ เนื่องด้วยพื้นที่ชุมชนส่วนใหญ่ขาดแหล่งน้ำรองรับควายทำให้ยากต่อการเลี้ยง ส่วนคำว่า “วัวควาย” ที่ปรากฏในบทความนี้มาจากการทบทวนวรรณกรรมที่งานเหล่านั้นไม่ได้แยกสองคำออกจากกัน งานจะใช้ทั้งคำว่าวัวและควายไปพร้อมๆ กัน

สินค้าน้ำหนักเบาขนส่งง่ายและปริมาณไม่มาก เช่น ผลเร็ว ซึ่งคนอีสานต้องส่งเป็นส่วยให้กับรัฐบาลกลาง และรัฐส่งออกต่างประเทศ ยังมีสินค้าเกษตรอื่นๆ ได้แก่ วัลและควาย โดยมี “นายฮ้อย” จากภาคอีสานตอนไปขายที่ภาคกลาง (สุวิทย์ ธีรศาสดา, 2546) ภายหลังจากมีเส้นทางรถไฟแล้ว ชนิดและปริมาณของสินค้ามีมากขึ้น เช่น หมู หนั้วควาย เขาควาย เสื่อหวาย ไม้ คั่ว น้ำมันยาง ชัน กระโสกเสื่อ เขากวาง หนังกวาง หนังกั้ง หวาย รวมทั้งข้าวเปลือก และกระสอบใบลาน (หจข ร. กส 1/3486 หนังสือสมุหเทศาภิบาล สำเร็จราชการมณฑลอุบลราชธานี กราบเรียนเสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ 27 มีนาคม 2464 อ้างใน สุวิทย์ ธีรศาสดา, 2550) ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของภมร ผิวกุฎา (2559) ที่พบว่าสนธิสัญญาเบาริ่งทำให้เกิดการขยายตัวของการเลี้ยงวัลควาย ทั้งในกลุ่มพ่อค้าระดับท้องถิ่นและนอกภูมิภาคอย่างมากภายในภาคอีสาน ขณะเดียวกันงานศึกษาของ สุนทร สุรวาทกุล (2534) พบว่าการซื้อวัลควายในสมัยรัชกาลที่ 5 มีราคาสูงเพราะมีความต้องการอย่างมากจากผู้บริโภคในที่ราบลุ่มภาคกลางซึ่งเป็นพื้นที่ผลิตข้าวส่งออก แต่สินค้าวัลควายขาดแคลนไม่เพียงพอต่อความต้องการดังกล่าว

หากพิจารณาวัลควายจากมุมมองอื่นๆ พบว่า วัลควายมีหลายความหมาย เช่นการศึกษาของ นิรันดร์ คำนุ (2562) พบว่าความหมายและวาทกรรมของวัลควายมีหลากหลายขึ้นกับบริบททางสังคมและเศรษฐกิจ หากพิจารณาความหมายทางสังคมพบว่า วัลควายคือความผูกพันระหว่างคนและสัตว์ และส่วนความหมายทางเศรษฐกิจในฐานะทรัพย์สินและรายได้ ซึ่งรายได้น้อยหรือมากของวัลควายขึ้นกับการมีรูปร่างสวยงามและสมบูรณ์ ที่มองผ่านสายตาและบทบาทของ “นายฮ้อย” และครอบครัวของ “นายฮ้อย” ขณะที่รัฐเห็นว่าวัลควายคือสัตว์เศรษฐกิจ ซึ่งสามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชน เป็นต้น ส่วนงานวิจัยไต้หวันราชินี (2548) พบว่าวัลควายที่ชาวบ้านเลี้ยงในป่าทาม (พื้นที่ชุ่มน้ำที่มีน้ำท่วมขังบางฤดูและบางพื้นที่) บริเวณลุ่มน้ำราชินีไต้หวันเป็นส่วนหนึ่งของวิถีวัฒนธรรมท้องถิ่นมายาวนานเพราะวัลถือเป็นสมาชิกของครอบครัว คือความผูกพัน ใช้ในงานบุญและพิธีกรรมสำคัญ และแหล่งสะสมทุนของชาวบ้านไปพร้อมๆ กัน งานศึกษาภาคสนามของผู้วิจัยชิ้นนี้ ก็พบในทำนองคล้ายกันในเรื่องความผูกพันระหว่างเจ้าของและวัลควาย โดยพบว่าชาวบ้านที่เลี้ยงวัล ตั้งชื่อให้กับวัลตามลักษณะสี รูปร่าง เดือนเกิด และชื่อที่สะท้อนเกี่ยวกับความมั่งคั่ง เงิน ทอง เช่น แดง ก้านทอง บุญมา ลำไย ขบา กุมภา จ้อย ขุนทอง ก้อนคำ และ ก้อนเงิน เป็นต้น และทุกครั้งที่มีการขายวัลหรือควาย ชาวบ้านมีพิธีกรรมอวยพรส่งให้วัลควายเดินทางไปอยู่กับเจ้าของใหม่ แม้ในบางกรณีชาวบ้านจะทราบดีว่าปลายทางของวัลควายคือโรงเชือดก็ตาม

ระเบียบวิธีการศึกษา

บทความนี้นำเสนอกรณีศึกษาผู้หญิงและผู้ชายในพื้นที่ตลาดนัดวัลและการเลี้ยงวัลในชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ อันเป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยของผู้วิจัย² ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพในการเก็บข้อมูลคือการ

² โครงการวิจัยเรื่อง “กระบวนการกลายเป็นเมืองกับความหลากหลายด้านเกษตรกรรม กรณีศึกษาเมืองศรีสะเกษ” สนับสนุนโครงการวิจัยโดย สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) ปี 2562 ผู้วิจัยขอขอบคุณ สกสว. ในการสนับสนุน

สัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) โดยใช้วิธีการเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informants) แบบสะดวก (convenient sampling) ผสมผสานกับการเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) เนื่องจากผู้หญิงและผู้ชายที่มาขายวัวในตลาดนัดเป็นผู้มีความรู้ ประสบการณ์ และทักษะเกี่ยวกับการซื้อขายวัวและเลี้ยงวัวมาก่อน ดังนั้น ผู้ให้ข้อมูล ที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ ต่างให้ข้อมูลอย่างเข้มข้น สามารถตอบวัตถุประสงค์ของการศึกษาได้เป็นอย่างดี ดังนั้นเมื่อผู้วิจัยและทีมผู้ช่วยนักวิจัยได้เข้าไปในพื้นที่ตลาดนัดวัวและขออนุญาตสัมภาษณ์พร้อมกับชี้แจงจุดมุ่งหมายของการศึกษานักวิจัย ผู้ให้สัมภาษณ์ทุกท่านต่างยินดีให้ข้อมูลเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ผู้วิจัยและทีมผู้ช่วยนักวิจัยยังได้สังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมในตลาดนัดและในชุมชน เนื่องจากศรีสะเกษเป็นจังหวัดที่เลี้ยงวัวควายเป็นจำนวนมาก ซึ่งจากการสอบถามจากปศุสัตว์จังหวัดพบว่าโดยทั่วไปแล้ว มีการเลี้ยงวัวในทุกหมู่บ้านในจังหวัด

ดังนั้นผู้วิจัยจึงเลือกหมู่บ้านเพื่อเข้าไปสัมภาษณ์เกี่ยวกับวัวควายและเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบสะดวกเนื่องจากหน่วยการวิเคราะห์คือหน่วยเนื้อหาไม่ใช่หน่วยเชิงภูมิศาสตร์ การเลือกกรณีสัมภาษณ์จึงเน้นกลุ่มคนผู้ให้ข้อมูลที่สามารถตอบโจทย์การศึกษาได้ และบางครั้งเมื่อผู้วิจัยสังเกตเห็นวัวควายกำลังแทะเล็มหญ้า หรืออยู่ในคอกในทุ่งนา สวน และที่บ้าน ในชุมชนที่ผู้วิจัยเดินทางผ่าน ผู้วิจัยได้หยุดรถและเข้าไปในหมู่บ้านและเดินไปตามหาชาวบ้านที่เลี้ยงวัว รวมทั้งได้ขอให้ผู้หญิงที่มาตลาดนัดวัวพาเข้าไปในหมู่บ้านเพื่อสัมภาษณ์ชาวบ้านคนอื่นๆ อีกทั้งขอให้ผู้หญิงคนดังกล่าวระบุกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนต่อไปให้ และผู้วิจัยได้ตามเข้าไปในชุมชนนั้น ซึ่งถือเป็นการเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจงผ่านการใช้เทคนิคการเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบบอลหิมะ (snowballing) เมื่อนักวิจัยเข้าไปในหมู่บ้าน ได้แนะนำตัวและได้ขออนุญาตสัมภาษณ์ชาวบ้านที่กำลังเลี้ยงวัว และชาวบ้านต่างก็ให้ข้อมูลอย่างเปิดเผยและเป็นกันเองมาก และบางครั้งยังชักชวนนักวิจัยรับประทานอาหารกลางวันอีกด้วย นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้เลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive sampling) จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญเฉพาะกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มผู้ทำฟาร์มวัวขนาดใหญ่สองแห่งในอำเภอเบญจลักษณ์และอำเภอราชไศล และสัมภาษณ์ปศุสัตว์จังหวัดศรีสะเกษ กล่าวโดยสรุป ผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญประกอบด้วย ผู้หญิงจำนวน 16 คนและผู้ชายจำนวน 10 คน ซึ่งแยกเป็นในพื้นที่ตลาดนัดวัว ในหมู่บ้าน และฟาร์มวัวขนาดใหญ่ ดังนี้

1. ในพื้นที่ตลาดนัดวัวแห่งหนึ่งของจังหวัดศรีสะเกษ สัมภาษณ์ผู้หญิงจำนวน 8 คน และ ผู้ชาย 5 คน และสัมภาษณ์เจ้าของตลาดที่เป็นพี่น้องกัน เป็นเพศชาย 2 คน
2. ในชุมชนที่มีการเลี้ยงวัวโดยผู้หญิงที่ไม่ได้มาที่ตลาดนัดวัวควาย ได้แก่ ผู้หญิง 3 คน และ ผู้ชาย 2 คน ในหมู่บ้านแห่งหนึ่งใน อำเภอกันทรารมย์ ผู้หญิง 1 คน ผู้ชาย 1 คน ในหมู่บ้านแห่งหนึ่งในอำเภอกุทุมพร และ ผู้หญิง 3 คน ในหมู่บ้านแห่งหนึ่งในอำเภอยางชุมน้อย
3. ในฟาร์มวัวขนาดใหญ่จากผู้ชาย 2 คนและผู้หญิง 1 คน
4. หัวหน้าส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง 1 คน (เพศชาย)

งบประมาณในการวิจัยในครั้งนี้ และขอขอบคุณผู้ช่วยนักวิจัยทุกคนในการเก็บข้อมูลภาคสนามร่วมกับผู้วิจัยจนลุล่วงในประเด็นปศุสัตว์และตลาดค้าวัว ได้แก่ วรรณภา วงษ์พินิจ พงษ์เทพ บุญกล้า จุรีรัตน์ สายสุด และ เรวุฒิ ทองสิงห์

สำหรับการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกนั้น ผู้วิจัยได้ตั้งประเด็นคำถามไว้ล่วงหน้าเพื่อเป็นการสัมภาษณ์และพูดคุยกับกลุ่มเป้าหมายที่ให้ข้อมูล ส่วนการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมระหว่างและหลังการสัมภาษณ์ คือ การสังเกตว่าผู้ให้ข้อมูลทำกิจกรรมอะไรบ้างในพื้นที่ ทำอย่างไร ทำกับใคร ใช้น้ำเสียงอย่างไร ท่วงท่าการซื้อขาย การเดิน ภาษาที่ใช้ กิริยาท่าทาง และสภาพแวดล้อมเชิงพื้นที่เป็นอย่างไร เช่น ขนาดตลาด การจัดการตลาดเชิงกายภาพ สาธารณูปโภค สภาพสูงต่ำของที่ดิน แหล่งน้ำ และ เส้นทางคมนาคมเข้าออกจากพื้นที่ เป็นต้น ผู้วิจัยตรวจสอบข้อมูลโดยวิธีการแบบสามเส้า (triangulation method) ทั้งการสังเกตการณ์ระหว่างสัมภาษณ์ หลังการสัมภาษณ์ การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์ส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง

ปศุสัตว์ระดับสากล และ ปศุสัตว์จังหวัดศรีสะเกษ

ปัจจุบันพบว่า ปศุสัตว์ในประเทศไทยกำลังเฟื่องฟูเป็นอย่างมาก เนื่องจากเนื้อสัตว์เป็นอาหารโปรตีนที่คนนิยมรับประทานมากขึ้น เพราะให้คุณค่าทางอาหารและผู้บริโภคมีเงินซื้อเพิ่มขึ้น จากการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติปี พ.ศ. 2556 พบว่าคนไทยร้อยละ 70 นิยมรับประทานเนื้อสัตว์ 3 วันต่อสัปดาห์ ประชากรมากกว่า 6 ปีขึ้นไปนิยมกินเนื้อสัตว์ประมาณร้อยละ 95.8 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2557) จากรายงานของกรมปศุสัตว์พบว่า ประชากรโลกที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว การพัฒนาเมืองและการขยายตัวของพื้นที่เมืองและเศรษฐกิจของโลก ส่งผลต่อการเพิ่มขึ้นของการบริโภคเนื้อสัตว์และสร้างอาชีพให้กับเกษตรกรที่ผลิตอาหารโดยเฉพาะการเลี้ยงสัตว์ในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาทั่วโลกเพื่อการส่งออกไปยังประเทศต่างๆ โดยพบว่าการปศุสัตว์เป็นกิจกรรมหาเลี้ยงชีพให้กับประชากรโลกราว 1,000 ล้านคน ส่วนมากอยู่ในทวีปเอเชีย ทั้งแถบประเทศ ตะวันออกเฉียงใต้ (ร้อยละ 27) และเอเชียใต้ (ร้อยละ 37) และเมื่อพิจารณาจากผลผลิตมวลรวมประชาชาติ ภาคการเกษตรพบว่า ปศุสัตว์ทั่วโลกได้สร้างผลผลิตที่ครองส่วนแบ่งมากที่สุดประมาณร้อยละ 40 (กรมปศุสัตว์, มปป.:13) สำหรับการบริโภคเนื้อวัวพบว่าปี พ.ศ. 2555 - 2559 การผลิตเนื้อโคของประเทศต่างๆ ได้มีการขยายตัวเพิ่มสูงขึ้น ในอัตราร้อยละ 0.13 ต่อปี โดยในปี พ.ศ. 2559 มีปริมาณการผลิตอยู่ที่ 60.49 ล้านตัน เพิ่มขึ้นจากเดิมที่มีปริมาณการผลิตประมาณ 60.02 ล้านตัน หรือร้อยละ 0.77 มีปริมาณการผลิตเพิ่มขึ้นร้อยละ 5.29 ร้อยละ 2.07 ร้อยละ 2.99 และร้อยละ 3.66 ตามลำดับ ในประเทศผู้ผลิตรายใหญ่ ได้แก่ สหรัฐอเมริกา สหภาพยุโรป จีน และอินเดีย ส่วนบราซิลมีผลผลิตลดลงร้อยละ 1.50 และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นในปี 2560 (กรมปศุสัตว์, มปป. :32)

กรณีประเทศไทยนั้น จากการรายงานของสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในปี พ.ศ. 2559 พบว่า คร่าวๆเงินใช้ในการซื้อเนื้อสัตว์และผลิตภัณฑ์เกี่ยวเนื่องกับเนื้อสัตว์ ในปี พ.ศ. 2559 ประมาณ 352,617 ล้านบาท หรือคิดเป็นการเติบโตเฉลี่ยต่อปีอยู่ที่ประมาณร้อยละ 6.9 ตามการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และราคาของเนื้อสัตว์ (โคเนื้อ) ได้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่ปี 2549 (กรมปศุสัตว์, มปป.: 32) เกษตรกรในประเทศไทยส่วนใหญ่ที่เลี้ยงวัวควายเป็นเกษตรกรขนาดเล็กและเลี้ยงตามแบบพื้นบ้านเป็นหลักซึ่งมีมากถึงร้อยละ 61 และส่วนมากอยู่ในภาคอีสาน (Thanaporn Bunmee et al., 2018: 969)

สำหรับจังหวัดศรีสะเกษซึ่งอยู่ในกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 2 พบว่ามีครัวเรือนเกษตรกรที่เลี้ยงโคเนื้อจำนวนมาก ถือเป็นอันดับสองรองจากจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งจังหวัดอุบลราชธานีมีเกษตรกรที่เลี้ยงโคเนื้อมากที่สุดเป็นอันดับสองของประเทศไทย เกษตรกรมากกว่าร้อยละ 80 เลี้ยงโคพื้นเมือง (สำนักบริหารยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 2, 2559) จากข้อมูลของปศุสัตว์จังหวัดศรีสะเกษ พบว่า ปัจจุบันการเลี้ยงปศุสัตว์ในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษมีเกษตรกรรายย่อยเลี้ยงวัวประมาณ 5 หมื่นคน ทั้งนี้มีเกษตรกรที่เป็น Smart Farmers ประมาณ 10 % เฉลี่ยฟาร์มละ 20-50 ตัว เป็นเกษตรกรที่มีความรอบรู้และสามารถบริหารจัดการการผลิต มีโรงเรือนที่ได้มาตรฐานและเนื้อโคมีคุณภาพด้วยการเลี้ยงเป็นระบบ การเลี้ยงในระบบฟาร์มส่วนใหญ่จะปลูกหญ้า เกษตรกรนิยมปลูกหญ้าสายพันธุ์ “เนเปี่ยปากช่อง” แปลงหญ้า 1 แปลง จะสามารถใช้ประโยชน์ได้นานถึง 6 ปี ซึ่งในการดูแลแปลงหญ้าต้องมีการแบ่งล๊อคเพื่อหมุนเวียนในการตัดหญ้าในแต่ละช่วงเดือน และจะทำการเติมปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยยูเรีย ทำให้หญ้าเติบโตเร็ว นอกนั้นก็อีกประมาณ 90% เป็นเกษตรกรรายย่อยเลี้ยงวัวโดยเฉลี่ยคนละ 4-5 ตัว และเป็นเกษตรกรที่มีความรู้จำกัดและไม่มีศักยภาพเพียงพอที่จะจัดการด้วยระบบฟาร์มที่ได้มาตรฐานหรือการเลี้ยงวัวสมัยใหม่ และรัฐมีนโยบายส่งเสริมเกษตรกรรายย่อยด้านเงินทุนและ Smart Farmer

พื้นที่ตลาดนัดค้าวัวและกลุ่มพ่อค้าวัว

บทความนี้ใช้พื้นที่การศึกษาเป็นตลาดการค้าวัวแห่งหนึ่ง จากการสังเกต ผู้วิจัยพบว่าในตลาดมีรถขนวัวจอตระกูลบริเวณริมถนนเพื่อจะเข้ามาในตลาดประมาณ 148 คัน ได้แก่ รถกระบะ รถหกล้อ และรถสิบล้อ เป็นต้น เจ้าของตลาดนัดได้บอกเล่าถึงความเป็นมาของครอบครัวและการเกิดขึ้นของตลาด โดยแรกเริ่มนั้น พ่อแม่เดินทางจากสุพรรณบุรีมายังอำเภอกันทรลักษ์ เมื่อปี พ.ศ. 2504 และได้เข้ามาทำอาชีพค้าขาย ขายถ่าน น้ำแข็ง ข้าวของเบ็ดเตล็ด ทำการค้าขายชายแดน เมื่อเก็บเงินได้จำนวนหนึ่ง จึงซื้อที่ดิน ในราคาไร่ละ 2 พันบาท จำนวน 19 ไร่ ก่อนการสร้างตลาดนัดวัว-ควาย พื้นที่แห่งนี้แต่เดิม เป็นพื้นที่ทำสวนเกษตรผสมผสาน ปลูกมะม่วง มะขามมาก่อน ต่อมาพ่อของเสียหมูได้ใช้พื้นที่ตรงนี้เป็นแหล่งรวมตัวของการค้าขาย จึงได้ปรับพื้นที่จากสวนเกษตร มาเป็นพื้นที่ตลาดนัดและเริ่มเปิดครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2534 ในพื้นที่เพียง 5-6 ไร่เท่านั้น ปัจจุบันมีการขยายและปรับพื้นที่ 19 ไร่ เพื่อให้เป็นตลาดค้าวัวควายที่มีความพร้อมแห่งหนึ่งในเขตอีสานใต้ วันแรกของการเปิดตลาดมีวัว-ควายที่นำมาขายประมาณ 20-30 ตัว มีรถเข้า-ออก ประมาณ 100 คัน บรรยากาศในการค้าขายจะมีพ่อค้าจากจังหวัดอุบลราชธานี สุรินทร์ และในอำเภอกันทรลักษ์เท่านั้นและเริ่มมีพ่อค้าจากทางไกลมากขึ้นตามลำดับ ตลาดจะมีบางช่วงที่คึกคักและซบเซาสลับกันไปตามสภาวะเศรษฐกิจ และขึ้นอยู่กับช่วงเวลาหากเป็นช่วงเทศกาล เช่น ปีใหม่ และ สงกรานต์ เกษตรกรจะนำวัวควายมาขายน้อย

ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2546-2547 อยู่ในช่วงรัฐบาลทักษิณ ชินวัตร เป็นช่วงที่ตลาดค้าวัว-ควาย คึกคักมากที่สุด สายพันธุ์ที่ราคาสูงมากในตอนนั้น คือ วัวหูยาว บอยอุบล ทำให้เกิดตลาดค้าวัวในพื้นที่อื่นขึ้น จึงมีการปรับตัวในการแข่งขันในการค้าขาย โดยพ่อค้าบางคนเริ่มนำวัวควายเข้ามาเย็นวันศุกร์ และมีจำนวนมากมา

ในช่วงเช้าวันเสาร์ และยังปักหลักในการขายถึงวันอาทิตย์ และมีพ่อค้าบางคนที่เริ่มขนวัวออกจากตลาดในช่วงเย็นของวันเสาร์ เพื่อนำไปขายยังตลาดในพื้นที่อื่น ปัจจุบัน ในการเปิดตลาดนัดแต่ละครั้ง มีวัวประมาณ 1,300 ตัวต่อสัปดาห์ที่ถูกนำมาซื้อขายในตลาด มีรถขนวัววิ่งเข้ามาซื้อขายวัว ประมาณ 300 คัน บางคันวิ่งเข้าออกตลาดประมาณ 2-3 เที่ยว (กรณีคนที่อยู่ใกล้) และประมาณ ปี พ.ศ. 2561 เริ่มมีพ่อค้าจากจังหวัดเพชรบุรีเข้ามาหาซื้อวัว โดยมีการนำรถพ่วงเข้ามาขนวัว ประมาณ 60-70 พ่วง สัตว์เหล่านี้จะถูกขนส่งไปที่จังหวัดเพชรบุรี เพื่อนำไปขุน ปล่อยให้ให้สมาชิก และส่งต่อไปที่ประเทศเวียดนามและมาเลเซีย อีกพวกหนึ่ง เป็นกลุ่มพ่อค้าในท้องถิ่น ซึ่งหาซื้อวัวในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ อุบลราชธานี อำนาจเจริญ ยโสธร มุกดาหาร เพื่อส่งผ่านด่านมุกดาหารไปยังประเทศเพื่อนบ้าน

ภาพที่1 และ 2 แสดงรถขนวัวกำลังรอคิวเข้าตลาดและภายในตลาดนัด (2562)

เจ้าของตลาดได้ถมดินในตลาดและอัดให้แน่น เพื่อให้สะดวกต่อการเข้าออกของรถขนวัว พัฒนาระบบน้ำและระบบไฟ เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับเกษตรกรที่นำสัตว์เข้าค้ำคิน ทำให้ในตลาดมีน้ำและไฟฟ้าใช้ เจ้าของตลาดมักทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยปัญหาที่อาจเกิดขึ้นภายในตลาด เช่น การโกงราคาการซื้อขาย นอกจากนี้ยังเน้นความสะอาดและสุขลักษณะของตลาด โดยร่วมมือกับหน่วยงานสาธารณสุขในท้องถิ่น เข้ามาพ่นรถฆ่าเข้าตลาด เพื่อป้องกันโรคระบาดจากสัตว์ เช่น โรคเท้าเปื่อย หรือความไม่สะอาดในตลาดที่เกิดจากวัวที่นำเข้ามาจำนวนมาก เช่น อุจจาระและปัสสาวะของวัว อีกทั้งฝุ่นควันที่เกิดจากการย่างเดินของวัวและรถวิ่งเข้าออกตลาดตลอดทั้งวัน และพบว่ากลุ่มพ่อค้าวัว แบ่งเป็น 3 กลุ่มใหญ่ ได้แก่ กลุ่มพ่อค้าวัวควายต่างถิ่น กลุ่มพ่อค้าขายวัวควายในพื้นที่ และกลุ่มนายทุนรับซื้อวัวควายที่มาจากจังหวัดต่างๆ ในภาคอื่น เช่น เพชรบุรี สุพรรณบุรี พิษณุโลก และตรัง เป็นต้น

เพศภาวะในตลาดค้าวัว

ความเป็นเพศภาวะในสังคมอีสานเมื่อพิจารณาจากการแบ่งงานทางเพศที่มีได้แยกชัดเจนเด็ดขาดระหว่างหญิงชายในพื้นที่การค้าวัว ทำให้เห็นว่าบทบาทของผู้หญิงในกิจกรรมการผลิตนี้ได้สร้างรายได้ให้กับครัวเรือนและมีความทับซ้อนกับบทบาทของผู้ชายด้านเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตามงานศึกษานี้ ก็พบว่าผู้หญิง

จำนวนมากในพื้นที่การศึกษามีได้เข้าถึงตลาดการค้าวัวเหมือนกับผู้หญิงบางคนที่มีโอกาสติดตามสามีเพื่อซื้อ
ขายวัว ณ ตลาดค้าวัว เนื่องจากเงื่อนไขสำคัญได้แก่ อิทธิพลของสังคมแบบชายเป็นใหญ่ การลดลงของภาค
เกษตรกรรม และ อคติจากนโยบายและโครงการของรัฐในการสนับสนุนการผลิตปศุสัตว์เพื่อป้อนตลาด
เงื่อนไขสองประการนี้กลายเป็นข้อจำกัดของผู้หญิงจำนวนที่ไม่สามารถเข้าถึงตลาดค้าวัวได้

1. เงื่อนไขการเข้าถึงตลาดค้าวัวของผู้หญิง

ผู้หญิงที่ปรากฏตัวในตลาดนัดค้าวัว มีไม่เกิน 20 เปอร์เซ็นต์ของพ่อค้าวัวที่มีมากกว่า 300 คน จาก
การศึกษาพบว่า เงื่อนไขที่ทำให้ผู้หญิงบางกลุ่มสามารถเข้าถึงตลาดค้าวัวได้คือ ความปราถนาของการแต่งงาน
กันทำระหว่างหญิงชาย บทบาทในการหาเลี้ยงครอบครัว ความทันสมัย เศรษฐกิจแบบตลาด และทุน

1.1 ความปราถนาของการแต่งงานกันทำระหว่างหญิงชาย

งานศึกษาชิ้นนี้พบว่าหญิงและชายในสังคมชนบทอีสานมักมีบทบาทเหลื่อมซ้อนในการทำกิจกรรมการ
ผลิต ผู้หญิงมีความสามารถทำงานหลายอย่างเหมือนกับผู้ชาย เพียงแต่งานบางอย่างที่ใช้แรงงานมากซึ่งเกิน
กำลังที่ผู้หญิงจะทำได้จะทำโดยผู้ชาย การเหลื่อมซ้อนของบทบาทหญิงชายในด้านเศรษฐกิจที่ปรากฏในสังคม
ชนบทอีสานเปิดโอกาสให้ผู้หญิงบางคนสามารถออกจากบ้านมากับสามีและช่วยสามีขายวัวและผู้หญิงหลาย
คนทำหน้าที่หลักในการเจรจาขายวัวแทนสามี เช่นกรณีของนายหมอก ซึ่งเป็น “นายฮ้อย” คนหนึ่ง ที่กำลังดูแล
วัวแม่-ลูกคู่หนึ่งของตน นายหมอกและเพื่อนๆ “นายฮ้อย” ของนายหมอกซึ่งเป็นเครือข่ายค้าวัวกลุ่มเดียวกัน
ได้เสนอขายวัวแม่-ลูกคู่นี้ ที่มีขนาดตัวไม่ใหญ่นักให้ในราคา 13,000 บาท ลูกค้าซึ่งเป็นเมีย “นายฮ้อย” ที่มา
จากจังหวัดอื่นๆ มีความต้องการซื้อวัวของนายหมอก ลูกค้าหญิงคนนี้จึงขอต่อราคาลง ส่วนสามีของเธอไม่ได้
พูดอะไร ปล่อยให้ภรรยาเป็นผู้ต่อรองราคาแต่ผู้เดียว

1.2 บทบาทในการหาเลี้ยงครอบครัว

งานศึกษาชิ้นนี้พบว่าผู้หญิงถูกสอนโดยระบบสังคมให้ทำหน้าที่หาเลี้ยงครอบครัวนอกเหนือจากการ
ทำงานบ้าน จึงเห็นได้ว่าผู้หญิงมีบทบาทสร้างรายได้ผ่านการซื้อขายวัวในตลาดค้าวัว เช่นกรณีของนางสายใจ³
อายุ 51 ปี ชาวกันทรารมย์ เธอและสามีได้ตัดสินใจร่วมกันในการเลี้ยงวัวขายและนำไปขายที่ตลาดนัดวัว
บ่อยครั้งโดยไปกับสามี เธอเล่าว่าการหารายได้เพื่อครอบครัวเป็นเรื่องสำคัญมากสำหรับเธอ เพราะต้องการเงิน
ก้อนใหญ่มาลงทุนปลูกพืชหน้าแล้ง ได้แก่ ข้าวโพด ปัจจุบันเธอมีวัว 10 ตัว และวัวจะออกลูกทุกๆ ปี นับตั้งแต่
ที่ตัดสินใจเลี้ยงวัวมากกว่า 5 ปี ครั้งแรกเธอได้ยืมเงินจากโครงการเงินกู้เอส เอ็ม แอล (SML) ของรัฐบาลมาซื้อ
วัว 1 ตัว ส่วนรายได้จากการเลี้ยงวัวนั้น ในวันที่ถูกสัมภาษณ์ เธอขายวัวได้ 65,000 บาท รวมต้นทุนและกำไร
เงินที่ได้ถือว่าเป็นเงินก้อนใหญ่สำหรับสายใจเพราะคาดว่าจะสามารถนำมาลงทุนทำไร่ ใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน
และชำระหนี้ ให้กับธนาคารเพื่อการเกษตร (ธกส.) และกองทุนเงินล้านบางส่วน เธอเล่าต่อว่าการหาเงินเพิ่ม

³ ชื่อที่ปรากฏในบทความนี้เป็นชื่อสมมุติทั้งหมด

ด้วยตัวเองมีความสำคัญและจำเป็นเพื่อเลี้ยงครอบครัว เพราะหากต้องรอขอเงินจากลูกที่ทำงานต่างถิ่น ก็ไม่พอเพียงกับค่าใช้จ่ายและหนี้สิน เนื่องจากที่นาที่เหลืออยู่หลังจากแบ่งกับพี่ๆ น้องๆ แล้วมีเนื้อที่ไม่เกิน 5 ไร่ ซึ่งบางครั้งผลผลิตข้าวที่ผลิตได้ก็ไม่พอทั้งปี เธอจึงจำเป็นต้องหารายได้เพิ่มเติมจากการขายวัว

1.3 ความทันสมัย เศรษฐกิจแบบตลาด และทุน

เศรษฐกิจตลาดที่ขับเคลื่อนด้วยกระบวนการโลกาภิวัตน์และความทันสมัยโดยเน้นการแสวงหารายได้และเงินตรา เป็นปัจจัยผลักดันที่สำคัญที่เอื้อให้ผู้หญิงเข้าถึงตลาดค้าวัวได้ง่ายขึ้น เนื่องจากผู้หญิงชนบทอีสานมักมีบทบาทเป็นแม่ค้า เพื่อสร้างรายได้จุนเจือครอบครัว การมีพื้นที่ค้าขายที่สะดวก ย่อมเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้ผู้หญิงสามารถแสวงหารายได้มากขึ้น ดังที่ผู้หญิงคนหนึ่งในตลาดได้กล่าวว่าการมีเส้นทางคมนาคมที่สะดวกในการเข้าถึงตลาดนัดค้าวัว และภาคเอกชนสร้างตลาดวัวขึ้นในพื้นที่ที่เสียใหญ่เพื่อให้พ่อค้าแม่ค้าวัวสามารถนำวัวเข้ามาขายในตลาดได้สะดวกและง่ายขึ้น ดังเช่นตลาดค้าวัวที่รัฐได้ขยายถนนเป็น 4 ช่องทางจราจร ทำให้เกิดความสะดวกในการเดินทางมากขึ้นสำหรับเธอและสามีในการเข้าถึงตลาด

นอกจากนี้ การมีทุนของผู้หญิงทั้งทุนทรัพยากรได้แก่ที่ดิน หญ้า ฟาง แหล่งน้ำ และ ทุนความรู้ที่เกี่ยวกับการเลี้ยงและซื้อขายวัวที่เกิดจากการสะสม ทั้งจากการบอกเล่าจากสามีและการสังเกตด้วยตัวเอง ถือเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ผู้หญิงสามารถเข้าถึงตลาดค้าวัวได้มากขึ้น เช่น กรณีของนางทองคำที่เป็นชาวบ้านที่อำเภอยางชุมน้อย ซึ่งมีที่ดินเลี้ยงวัวในหน้าของตัวเอง มีฟางข้าวจากการทำนาที่เก็บเอาไว้ให้วัวในช่วงหน้าแล้ง และขุดบ่อบาดาลในนาเพื่อนำน้ำมาให้วัวกิน หรือกรณีนางราตรีในอำเภอกันทรารมย์ที่จัดสรรที่ดินส่วนหนึ่งให้ปลูกหญ้าเนเปียร์เพื่อเลี้ยงวัวขาย ปัจจุบันเหล่านี้สนับสนุนให้ผู้หญิงอีสานในพื้นที่ศึกษาเข้าถึงตลาดค้าวัวได้มากกว่าผู้หญิงอีสานทั่วไป นอกจากนี้ พบว่าแม่ลำดวน เจ้าของฟาร์มวัวขนาดใหญ่ในอำเภอราชสีห์ไศล ซึ่งผลิตวัวระดับพรีเมียม มีวัวมากกว่า 500 ตัว ประกอบไปด้วยสายพันธุ์บราห์มัน ชาโดเร่ และบราซิล โดยวัวทั้งหมดจะถูกเลี้ยงในคอก ที่ใช้เงินลงทุนสร้างอย่างดีและมีมาตรฐาน และจะให้อาหารผสมและหญ้ากับวัวทางรางไม้ที่อยู่ในคอก เจ้าของฟาร์มได้ปลูกหญ้าเนเปียร์ในพื้นที่ 50 ไร่ในที่ดินของตนเอง เพื่อให้เพียงพอต่อวัวจำนวน 500 ตัว แม่ลำดวน เล่าว่าการเข้าถึงตลาดนั้นง่ายมาก เพราะมีคนมารับซื้อที่คอกวัวของตนและนำไปขายต่อที่ตลาดค้าวัวหรือไม่ก็นำไปขายที่โรงฆ่าสัตว์

2. เงื่อนไขที่ทำให้ผู้หญิงไม่สามารถเข้าถึงตลาดค้าวัว

งานศึกษานี้พบว่าผู้หญิงชนบทอีสานส่วนใหญ่ในพื้นที่การศึกษาไม่สามารถเข้าถึงตลาดค้าวัวได้ เหมือนกับผู้หญิงบางคนที่กำลังมาข้างต้น เนื่องจากอิทธิพลการกดทับของระบบสังคมแบบชายเป็นใหญ่ที่ยังกำหนดบทบาทผู้หญิงให้ทำงานบ้าน อดคิดของโครงการของรัฐด้านการผลิตปศุสัตว์ และความรู้เรื่องการค้าวัวคือความรู้จากพ่อสู่ลูกชาย

2.1 ระบบสังคมแบบชายเป็นใหญ่

ผู้หญิงจำนวนมากไม่สามารถเข้าถึงตลาดค้าวัวได้เพราะสามี พ่อ พี่ชาย หรือญาติที่เป็นชายรวมทั้งญาติ ผู้หญิงต่างเห็นว่าพื้นที่ตลาดค้าวัวไม่เหมาะกับผู้หญิง เพราะตลาดเป็นพื้นที่ของการใช้พลังกำลังและความ แข็งแกร่งของร่างกายในการขนส่งวัว การเอาวัวขึ้นรถและเอาวัวลงจากรถกระบะ อีกทั้งกลุ่มคนในตลาดมาจาก ต่างถิ่นและมีหลากหลายกลุ่มที่ไม่อาจไว้วางใจได้ หรือ อาจถูกโกงได้ง่ายหากไม่รู้เท่าทัน การสร้างภาพเหมารวมแบบนี้ทำให้ผู้หญิงจำนวนมากขาดโอกาสในการเข้าตลาดค้าวัว ในขณะที่ผู้หญิงจำนวนหนึ่ง สามารถเข้าถึง ตลาดวัวและมีบทบาทสำคัญในตลาด เพราะสามีได้ชักชวนพวกเธอ เนื่องจากเห็นว่าภรรยามีความสามารถในการ ซื้อขายวัวรวมทั้งทำหน้าที่ช่วยเก็บรักษาเงินจำนวนมากไว้ได้

ผู้หญิงจำนวนมากไม่ได้มาที่ตลาดค้าวัวเพราะต้องทำงานบ้าน เลี้ยงลูก และทำงานภาคเกษตรกรรม อื่นๆ เช่น ทำไร่ข้าวโพด มันสำปะหลัง และอื่นๆ จากการสัมภาษณ์ผู้หญิงคนหนึ่งที่มาที่ตลาดค้าวัวทุกครั้ง กับสามี เธอเล่าว่า การที่เธอได้ออกมาที่ตลาดกับสามีนั้นเพราะเธอไม่ต้องทำงานบ้านเหมือนกับผู้หญิงคนอื่นๆ เนื่องจากมีลูกสาวทำหน้าที่ทำงานบ้านแทนเธอทุกอย่าง เธอจึงไม่ต้องกังวลเกี่ยวกับงานบ้าน เช่น หุงข้าว ทำอาหาร ซักผ้า และดูแลความสะอาดบ้าน หรือบางคนไม่สามารถออกมาที่ตลาดกับสามีเพราะต้องเลี้ยงดูลูกที่ยัง เล็กๆ ที่บ้าน เป็นต้น การอยู่บ้านของผู้หญิงที่ไม่ได้ไปตลาดค้าวัวนอกจากจะทำงานบ้าน งานเกษตรกรรมอื่นๆ แล้ว พวกเธอยังต้องเลี้ยงวัว เช่น แม่สมปอง ซึ่งเป็นชาวอำเภอยางชุมน้อย ทำหน้าที่เลี้ยงวัวให้กับลูกชายและ สามี ผู้ทำหน้าที่ออกไปซื้อวัวมาขุนให้อ้วนก่อนประมาณสองอาทิตย์ โดยแม่สมปองทำหน้าที่เลี้ยงวัวดังกล่าวทั้ง หาหญ้าและน้ำให้วัวกิน เมื่อวัวอ้วนขึ้นพร้อมจะขาย ทั้งสามีและลูกชายจะขนวัวขึ้นรถไปขายที่ตลาด สามีทำ หน้าที่เก็บเงินจากการขายวัวเพื่อนำเป็นทุนซื้อวัวต่อไป และจะให้เงินจากการขายวัวกับแม่สมปองเพียง เล็กน้อยเท่านั้น

2.2 ทัศนคติของโครงการของรัฐด้านการผลิตปศุสัตว์และเงินลงทุน

โครงการรัฐในการส่งเสริมการเลี้ยงวัวมีเคาระะบุว่าเป็นโครงการเพื่อการพัฒนาศักยภาพของผู้หญิง เห็นได้จากเมื่อประมาณสองปีที่ผ่านมา รัฐได้ส่งเสริมการเลี้ยงวัวผ่านโครงการ SML และ “โครงการสร้างเสริม รายได้ให้แก่เกษตรกรรายย่อย” เพื่อสร้างทักษะและส่งเสริมอาชีพด้านการเกษตรในชุมชนแห่งหนึ่งในอำเภอยางชุมน้อย และเข้าถึงกองทุนเพื่อนำเงินมาซื้อวัวและร่วมกันจัดการหาอาหารและดูแลวัวในนามกลุ่มเกษตรกร ซึ่งมีสมาชิกและนำวัวออกไปขายที่ตลาด การที่โครงการดังกล่าวมิได้ระบุว่าเป็นโครงการสำหรับผู้หญิงทำให้ สมาชิกส่วนใหญ่ของโครงการเป็นผู้ชาย นอกจากนี้กลุ่มพ่อค้าวัวควายส่วนใหญ่จะกั๊ยืมเงินระยะสั้นกับนายทุน ในท้องถิ่น ผู้ทำหน้าที่ออกไปกั๊ยคือสามี จากการสัมภาษณ์นายเพชร ในหมู่บ้านแห่งหนึ่งในอำเภอกันทรารมย์ พบว่าเขาได้ยืมเงิน จากนายทุนท้องถิ่น ร้อยละ 5 ซึ่งเป็นการยืมระยะสั้น 2-3 วัน เพื่อนำไปซื้อวัวไปขายที่ตลาด นั้ดวัวควาย โดยที่เขาเป็นคนไปซื้อและขายวัวด้วยตนเอง ดังที่นายเพชร กล่าวว่า “เงินก้อนหลักแสนไม่ได้ทำ ง่ายๆ ถ้าไม่ยืมเงินนายทุนมาซื้อวัวก็ไม่รู้จะเอาเงินมาจากไหน” (เพชร, สัมภาษณ์, 20 กรกฎาคม 2562)

ผู้หญิงส่วนใหญ่ไม่กู้เงินจากเพื่อนบ้านมาซื้อวัวเพราะเห็นว่าการซื้อขายวัวเป็นกิจกรรมของผู้ชาย หรือกรณีของนายสัมฤทธิ์ ซึ่งเล่าว่าการลงทุนในครั้งแรกของตนมาจากการใช้เงินเก็บของตนเอง ที่ได้จากการทำงานมาใช้ลงทุนตามคำแนะนำของพ่อ โดยเงินเริ่มต้นที่ใช้ลงทุนมีประมาณ 5-6 หมื่นบาท นายสัมฤทธิ์กล่าวว่า “เริ่มแรกตนเริ่มมากับเพื่อนบ้าน โดยใช้เงินลงทุนครั้งแรกในการลงทุนซื้อขายวัว-ควาย ประมาณ 6-7 หมื่น” (สัมฤทธิ์, สัมภาษณ์, 13 กรกฎาคม 2562) ส่วนกรณีของนางนุชชาวอำเภอยางชุมน้อย ผู้ซึ่งไม่มีโอกาสเข้าถึงตลาดค้าวัวเลยแม้ว่าต้องการมีอาชีพนี้เหมือนกับเพื่อนบ้านหญิงและชายบางคนที่น่าจะไปขายหรือไปซื้อวัวมาขุนแล้วนำกลับไปขายที่ตลาด เธอไม่มีทุนมากพอที่จะซื้อวัวมาเลี้ยงขาย เธอกล่าวว่าการซื้อวัวต้องอาศัยเงินก้อนใหญ่มาก หากซื้อมาตัวเดียวก็ไม่คุ้มค่า ต้องใช้เงินไม่ต่ำกว่าแสนบาทในการซื้อวัวมาสักสามสี่ตัวเพื่อจะได้มีกำไรเป็นเงินก้อนใหญ่

2.3 ความรู้เรื่องการค้าวัวคือความรู้จากพ่อสู่ลูกชาย

โดยประเพณีแล้ว การค้าวัวและเข้าสู่การเป็นพ่อค้าวัวเป็นเรื่องที่ถูกสอนจากพ่อสู่ลูกชายมิใช่จากแม่สู่ลูกสาวหรือจากพ่อสู่ลูกสาว จากการสัมภาษณ์ทราบว่า ผู้ค้าวัวแต่ละคนมีประสบการณ์การค้าวัวมาตั้งแต่อดีต โดยเริ่มเรียนรู้จากรุ่นพ่อแม่จนกระทั่งถึงรุ่นของตนเองรวมทั้งการเรียนรู้เพิ่มเติมด้วยตนเอง เช่นกรณีของนายสำรองที่เรียนรู้การค้าขายวัวจากพ่อในช่วงเป็นเด็ก และจากพ่อค้าวัวคนอื่นๆ โดยนายสำรองกล่าวว่า “เรียนรู้วิธีการค้าขายกับพ่อแม่ในตอนวัยเด็ก ซึ่งวัวที่นำไปขาย จะเป็นวัวที่รับซื้อตามหมู่บ้าน โดยทราบจากผู้ที่ต้องการขาย ด้วยวิธีการ “ปากต่อปาก” จากคนที่ตนเองเคยซื้อด้วย” (สำรอง, สัมภาษณ์, 29 มิถุนายน 2562) ปัจจุบันนายสำรองได้ยึดอาชีพนี้เป็นอาชีพหลัก ซึ่งนอกจากจะขายในตลาดแห่งนี้แล้ว ยังนำวัวไปขายที่ตลาดอำเภวารินชำราบด้วย ปัจจุบันนายสำรองเลี้ยงวัวเพื่อขายอยู่ จำนวน 8 ตัว และรอให้วัวโตเต็มที่แล้วจะนำมาขาย โดยวัวที่นายสำรองเคยขายได้ราคาสูงสุดคือวัวพ่อพันธุ์ ขายได้ในราคา 60,000 บาท นายสำรองเล่าต่อว่า พ่อจะไม่ได้สอนการค้าขายวัวให้กับลูกสาวเพราะเห็นว่าการค้าขายวัวเกี่ยวข้องกับการใช้พลังกำลังขยันวัวและมีอันตรายและอาจถูกโกงหรือทำร้ายกันได้ง่ายซึ่งมีความเสี่ยงต่อผู้หญิง

3. อำนาจการต่อรองภายใต้การแบ่งงานทางเพศที่มีได้แยกชัดเจนเด็ดขาด

3.1 การเรียนรู้การซื้อขายและต่อรองราคาผ่านความเป็นหญิง

ผู้หญิงที่เข้ามาในตลาดค้าวัวส่วนมากมากับสามีที่เป็นนายฮ้อย ญาติผู้ชายและเครือขายพ่อค้าแม่ค้าวัวด้วยกัน ผู้หญิงมักใช้ความเป็นผู้หญิงในการต่อรองซื้อขายวัว เช่น น้ำเสียงที่ไม่แข็งกระด้าง ความอดทน ความใจเย็น และใช้ภาษาและความความละเอียดอ่อนของน้ำเสียงในการพูดคุยอยู่ตลอดเวลา จากการสังเกตบทบาทผู้หญิงในตลาดค้าวัว จึงเห็นภาพของผู้หญิงที่มีความสามารถในการต่อรองราคาและการซื้อขายไม่แพ้ผู้ชาย ในขณะที่ผู้หญิงหลายคนเป็นคนควบคุมเงินและสละพาญกระเป่าเอง พวกเขามักติดตัวเพื่อป้องกันตนเอง หรือหลายๆกรณีพบว่ากลุ่มผู้หญิงบางคนจะเป็นคนช่วยสามีเรียกความเห็นใจเมื่อต้องตกลงซื้อขายกันด้วยน้ำเสียงอ่อนนุ่

หลังจากนั้นผู้ชายจะเป็นคนคุยเจรจาท่อ เมื่อเห็นว่าเหมาะสมจะตกลงซื้อขายกัน และผู้หญิงบางคนให้ผู้วิจัยเรียกเธอว่า “เมียนายฮ้อย” เพราะมีคนในตลาดเรียกผู้ชายค้าขายวัวว่า “นายฮ้อย”

ภาพที่1 กลุ่มนายฮ้อยและเมียนายฮ้อย ณ ตลาดค้าวัว (2562)

ตลาดกลายเป็นพื้นที่ของการต่อรองและจับตัวตนให้ผู้หญิงมีความโดดเด่น กล่าวคือผู้หญิงใช้เทคนิคการต่อรองราคา และมีความสามารถในการต่อรองเจรจามากกว่าผู้ชาย โดยจุดมุ่งหมายสูงสุดคือต้องการได้กำไรจากการซื้อขายวัวเป็นหลัก ซึ่งในตลาดค้าวัวมีทั้งการนำวัวมาขายและผู้หญิงทำหน้าที่ขายวัวหากผู้หญิงมาด้วยและ “นายฮ้อย” และภรรยาที่เข้ามาหาซื้อวัวเพื่อนำไปขายต่อในอีกตลาดอื่นๆ เพราะผู้ค้าในตลาดที่นำวัวมาขาย บางคนจะซื้อ-ขาย ในรูปแบบซื้อมาขายไป เช่นกรณีนางฮ้อยซึ่งเล่าว่า เมื่อตนนำวัวมาขายที่ตลาด เมื่อขายเสร็จแล้วจะหาซื้อวัวในตลาดเดิมเพื่อนำไปขายในตลาดแห่งอื่นๆ ต่อไป จะหมุนเวียนในลักษณะแบบนี้ตลอดส่วนวัวที่ซื้อมา ถ้ามีขนาดเล็กจะนำกลับไปเลี้ยงที่บ้านจนมีขนาดพอเหมาะจึงจะนำมาขายต่อไป หรือบางกรณีจะนำวัวของตนและวัวญาติมาขาย เมื่อขายหมดแล้วก็จะกลับบ้าน

การเดินทางไปขายวัวในตลาดหลายแห่งเป็นวิธีการต่อรองของผู้หญิงในตลาดค้าวัวได้เช่นกัน เพราะผู้หญิงเรียนรู้ว่าสามารถเพิ่มราคาวัวได้เมื่อเปลี่ยนไปขายอีกตลาดหนึ่ง เช่น กรณีของ พิสมัย แม่ค้าวัวอายุ 50 ปี ที่เดินทางมาจากอำเภอศรีเมืองใหม่ จังหวัดอุบลราชธานี เพื่อซื้อขายวัวกับสามีโดยมีรถกอล์ฟคันใหม่ที่ออกมาได้ไม่กี่ปี กล่าวว่า “วันเสาร์ได้ไปซื้อขายที่ตลาดกันทรลักษ์ หลังจากนั้นก็มีรถซื้อขายที่ตลาดอุบลราชธานี และวันนี้มาซื้อขายที่ตลาดอุทุมพร หลังจากพักผ่อนช่วงเย็นในวันเดียวกันนี้จะเดินทางต่อไปที่ตลาดยโสธร ซึ่งยังไม่แน่ใจว่าจะเดินทางต่อไปตลาดร้อยเอ็ดไหม” (พิสมัย, สัมภาษณ์, วันที่ 22 มิถุนายน 2562) การเดินทางไปขายวัวหลายที่ทำให้เพิ่มอำนาจต่อรองให้กับผู้หญิงในการเสนอราคาขายวัวเพราะพวกเขาารู้ดีว่าตลาดแห่งใดสามารถขายวัวได้ราคาดีกว่า

ส่วนกรณีผู้ซื้อพบว่าทั้งผู้ชายและผู้หญิงใช้วิธีการและกลยุทธ์คล้ายๆ กันในการต่อรองเพื่อให้ได้ราคาที่ราคาถูกและสวยงาม เหมาะสำหรับนำไปขายต่อหรือเก็งกำไรต่อ เช่น วัตตัวหนึ่งถูกเรียกราคาตัวละ 20,000 บาท หากราคาสูงไปพอค้าอาจต่อรองราคาเหลือเพียง 15,000 บาท ถ้าผู้เสนอราคาพอใจก็ขายให้ แต่ถ้าไม่พอใจก็เรียกราคาเพิ่มหลังจากต่อรอง หากตกลงกันได้ผู้ซื้อก็ซิดสีวัตที่ตนซื้อไว้แล้ว หากตกลงกันไม่ได้คนซื้อก็ปฏิเสธและเดินไปหาวัตตัวใหม่ การซื้อขายต่อรองราคาของแต่ละคนจะมีเพื่อนในกลุ่มทั้งหญิงและชายที่เดินทางมาด้วยกันเพื่อช่วยเหลือกันในการปั่นราคาวัตให้สูงขึ้น แต่การซื้อขายในตลาดบางกรณีจะทำได้เหมือนไม่ได้มาด้วยกันและเดินผ่านมาเพื่อตกลงซื้อ กระตุ้นให้คนที่สนใจวัตตัวเดียวกันมีความอยากได้และเสนอราคาที่เหมาะสมกว่าให้

อย่างไรก็ตาม พบว่าผู้หญิงมีเทคนิคการต่อรองได้ในการซื้อขายดีกว่าผู้ชาย เพราะมีความอดทนในการต่อรองราคาและใช้น้ำเสียงที่ฟังดูประทับใจและอ่อนหวานในการเจรจามากกว่าผู้ชาย ซึ่งจากการสังเกตการซื้อวัตของผู้หญิงคนหนึ่ง พบว่าเธอมีความรู้ความเชี่ยวชาญในการต่อรองราคาไม่แพ้สามี แต่ข้อแตกต่างของเธอกับสามีคือเมื่อต่อรองซื้อวัต เธอใช้ภาษาที่นุ่มนวลและเรียกร้องความเห็นใจจากคนขาย ในขณะที่สามีจะพูดตรงไปตรงมาและแสดงสีหน้าไม่พอใจกับราคาแล้วเดินหนีไปเลยหากตกลงกันไม่ได้ แต่วิธีการของเธอคือการเดินวนใกล้ๆ แล้วทำท่าที่เหมือนชอบแต่ยังลังเล และขอให้คนขายลดราคา สุดท้ายเมื่อผู้เสนอราคาไม่มีท่าทีว่าจะลดราคาให้ เธอก็ยังไม่ปฏิเสธไปเลย เพียงบอกว่าขอไปเดินสำรวจดูบริเวณอื่นก่อนแล้วจะกลับมาดูอีกครั้ง

การต่อรองของผู้ค้าวัตไม่ว่าหญิงหรือชายมักใช้เครือข่ายของตนเป็นเครื่องมือช่วยให้การซื้อขายวัตและเพื่อให้การขายเป็นไปอย่างรอบคอบและไม่ถูกเอาเปรียบจากผู้ซื้อหรือผู้ขายคนอื่นๆ เครือข่ายของผู้ค้าวัตทั้งเกิดจากคนในพื้นที่เดียวกันที่มาด้วยกันประจำ และเกิดจากการหาเพื่อนใหม่ที่พบกัน ณ ตลาดค้าวัต อย่างกรณีของนางกานต์ นางสม และนางมี ทั้งสามคนมาจากคนละจังหวัดแต่มาพบกันที่ตลาด ครั้งแรกเจอกันเพราะมาจอตรถและผูกวัตใกล้ๆ กัน จากนั้นจึงผูกมิตรกันไว้ และพึ่งพาอาศัยกันระหว่างอยู่ในตลาด ได้แก่ การดูวัตให้เมื่ออีกฝ่ายเดินไปสีบราคาวัตในบริเวณอื่น การเฝ้าของใช้และอาหาร การตรวจสอบว่าเงินที่ซื้อขายเป็นเงินปลอมหรือไม่ ผู้หญิงที่มาในตลาดค้าวัตมักเป็นผู้ถือกระเป๋าเงิน ทำหน้าที่รับเงินกรณีนำวัตมาขาย หรือทำหน้าที่จ่ายเงินกรณีมาซื้อวัตไปขายต่อ การทำหน้าที่ปั่นราคาวัตให้สูงขึ้นเมื่อจะขายวัต หรือปั่นราคาวัตลงเมื่อเพื่อนๆ ในกลุ่มต้องการซื้อวัต รวมทั้งสามารถขายวัตแทนกันได้ เพราะได้ตกลงบอกราคาวัตแต่ละตัวให้กับเพื่อนในกลุ่ม

3.2 ความรู้เกี่ยวกับวัต

“นายฮ้อย” มักจะให้ภรรยาของตนเป็นผู้เสนอราคาขายวัตมากกว่าตนเองเพราะมีความสามารถในการอธิบายพันธุ์ ลักษณะวัต อายุ และประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากการซื้อวัตของพวกเขาได้ละเอียดมากกว่าตนเอง สามีบางคนเพียงทำหน้าที่เสริมข้อมูลให้กับภรรยาเกี่ยวกับคุณสมบัติทางกายภาพของวัต ผู้ชายเรียนรู้

วิธีการซื้อขายวัวจากพ่อ เช่น กรณีพ่อลี “นายฮ้อย” ที่มีประสบการณ์ในการซื้อขายวัวตั้งแต่วัยรุ่น ซื้อขายวัวมาโดยตลอดถึงปัจจุบันราว 30 ปี และได้เดินทางมาที่ตลาดพร้อมกับหลานชายอายุ 14 ปี ซึ่งเป็นลูกมือในการจับเชือกวัวหนุ่ม 3 ตัวที่ยืนอยู่ใกล้กัน กล่าวว่า วันนี้เดินทางมาพร้อมกับหลานชายและเครือข่าย “นายฮ้อย” จากตำบลขามใหญ่ จังหวัดอุบลราชธานี พร้อมกับบรรทุกวัวมาทั้งหมด 10 ตัว ตอนนี้อยากออกไปแล้ว 6 ตัว ตัวหนึ่งถูกดึงแยกเดินไปจุดอื่น ในขณะที่วัวรุ่น 3 ตัวถูกจับให้ยืนอยู่ใกล้กันเพื่อเตรียมต่อรองราคากับพ่อค้าที่สนใจเดินผ่านไปมาและนี่ พ่อเพิ่มลืกล่าว่า “วัวที่เอามาขายในวันนี้มาจากการลงไปต่อรองราคากับชาวบ้านที่เลี้ยงในหมู่บ้าน บางคนเรียกราคาขายค่อนข้างสูงเพราะเขารู้เกี่ยวกับราคาซื้อขายของตลาด แต่เราต้องมีวิธีการในการต่อรองเพื่อให้ได้ราคาต่ำและเอามาขายไม่ให้ขาดทุน” (ลี, สัมภาษณ์, วันที่ 22 มิถุนายน 2562) ในขณะที่ผู้หญิงได้ความรู้เกี่ยวกับวัวจากสามีและจากการสังเกตของตนจากการค้าขายวัวมาเป็นเวลานานในตลาดนัดจนรู้ได้ว่าวัวประเภทไหนขายได้ราคาดี ซึ่งสอดคล้องกับความรู้ของผู้ชายเกี่ยวกับลักษณะวัวที่กล่าวมา แม้จะไม่มีความรู้ที่ลึกซึ้งเรื่องวัวเท่ากับเพศชาย

สำหรับผู้ชายที่ไม่มีภรรยาด้วยอธิบายว่าเทคนิคการต่อรองราคาขึ้นอยู่กับการนำเสนอข้อมูลทางกายภาพและชีวภาพของวัวเป็นหลักและขึ้นกับเทคนิคในการนำเสนอของแต่ละคน โดยส่วนใหญ่แล้ว “นายฮ้อย” ที่ต้องการซื้อวัวมักจะดูลักษณะวัวว่าเป็นอย่างไร แข็งแรงดีหรือไม่ ดูลักษณะของวัวว่าขายง่ายหรือไม่ และลักษณะความสัมพันธ์ของผู้ชายหรือผู้ซื้อว่ามีความเป็นมิตรหรือไม่ ส่วนบางคน เช่น กรณีนายรวยได้กล่าวถึงเทคนิคการขายว่า ตนเองไม่ได้ใช้เทคนิคใดๆ นอกจาก “ซื้อถูก ขายดีหมด” คือ เมื่อสามารถซื้อวัวได้มาในราคาที่ถูกลง ก็จะขายหมดเร็วเพราะตนจะได้ตั้งราคาที่สูงไว้ สำหรับผู้ค้าวัวขายบางคนมีเทคนิคในการขายคือการตั้งราคาที่สูงไว้เพื่อให้ผู้ซื้อได้ต่อรองราคาวัวเช่นกรณีนายบุญมี ส่วนใหญ่จะตั้งราคาถ้าโรอยู่ที่ 500- 1,000 บาท/ตัว เท่านั้น และจะลดได้สูงสุดเหลือแค่ 500 บาท โดยตนให้เหตุผลว่า “ขายได้เท่านี้ก็พออยู่พอกินแล้ว” อีกอย่างคือ “การตั้งราคาไว้สูงๆ ก็เพื่อให้ลูกค้าได้ต่อรองราคาลงเท่านั้นเอง” (บุญมี, สัมภาษณ์, วันที่ 29 มิถุนายน 2562) และการมีความรู้ประสบการณ์ที่เคยเลี้ยงวัวมาเป็นเวลานานทำให้รู้เกี่ยวกับเทคนิคการดูลักษณะวัวเป็นอย่างดี เช่น กรณีของพ่อวันตา ผู้เลี้ยงวัวในอำเภอกันทรารมย์กล่าวว่าวัวที่ขายได้ราคาดีมักเป็นวัวหน้าต่างหางดอก ถ้าอยู่กับผู้เลี้ยงตั้งแต่แรกเกิดจะเป็นวัวที่สร้างโชคให้กับผู้เลี้ยง แต่ถ้าผู้เลี้ยงซื้อวัวลักษณะนี้มาจากบุคคลอื่นมาเลี้ยงจะมีอันเป็นไป วัวที่มีเต้านมใหญ่ ถ้าซื้อวัวเพศเมียหัวนมใหญ่ เมื่อมีลูกลูกจะกินนมไม่ได้และตายในที่สุด วัวที่มีหนังหนา วัวหนังจะตัวใหญ่ วัวที่มีท้องคล้ายกับเรือสำเภาและเป็นวัวที่ให้ลูกง่าย

3.3 การใช้เทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่

ผู้ค้าวัวทั้งชายและหญิงได้นำเทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่คือโทรศัพท์มือถือมาใช้ในการติดต่อซื้อขายวัว เพราะพ่อค้าวัวบางคนกล่าวว่าการหาซื้อวัวไม่ได้ง่ายเพราะคนเลี้ยงวัวขายในแต่ละหมู่บ้านมีไม่มาก เช่น กรณีของนายสมศักดิ์ ซึ่งให้ข้อมูลเกี่ยวกับกลยุทธ์หลากหลายในการซื้อขายวัวควายกล่าวว่า “ทุกวันนี้โทรศัพท์คือเป็นส่วนสำคัญในการติดต่อสื่อสาร ถ้าไม่มีโทรศัพท์ธุรกิจนี้ไปไม่รอด” เนื่องจากทุกวันนี้วัวหาซื้อ

ยาก หมู่บ้านหนึ่งมีผู้เลี้ยงวัวประมาณ 4-5 คน การจะตระเวนหาซื้อวัวจึงเป็นเรื่องยาก การมีโทรศัพท์มือถือจึงช่วยในการติดต่อกับคนขายวัวได้สะดวกขึ้น และช่วยในการตัดสินใจของคนเลี้ยงวัวที่จะขายวัวได้ง่ายขึ้นเพราะเห็นภาพของวัวผ่านแอปพลิเคชัน ไลน์ หรือเฟสบุ๊ก เนื่องจากไม่ต้องเดินทางมาขายวัวเหมือนในอดีต เพียงโทรหาผู้รับซื้อวัวจะเข้าไปตกลงราคาถึงที่ นอกจากนี้ยังสร้างความเชื่อใจในการซื้อและขายวัว เช่นกรณีของนางนวล เธอเล่าว่าเธอใช้โทรศัพท์และแอปพลิเคชันบ่อยๆ เช่น ไลน์และเฟสบุ๊ก เช่นกัน ในการนัดให้เพื่อนๆ ที่อยู่ในกลุ่มเดียวกันแต่ไม่ได้อยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน มาพบกันที่ตลาดค้าวัวทุกครั้งและสอบถามราคาซื้อขายวัวกันล่วงหน้า รวมทั้งส่งภาพวัวของตนให้กับกลุ่มเพื่อนๆ ดูเพื่อแลกเปลี่ยนความเห็นเรื่องราคาขาย เป็นต้น ส่วนผู้สูงอายุไม่นิยมใช้สมาร์ตโฟนในการสื่อสารเรื่องวัว และพบว่าผู้หญิงรุ่นใหม่นิยมใช้สมาร์ตโฟนมากกว่าผู้ชายในการสื่อสารเกี่ยวกับการซื้อขายวัว

3.4 การร่วมกันตัดสินใจ

การต่อรองของผู้หญิงเกิดขึ้นผ่านการตัดสินใจร่วมกันระหว่างเธอ สามีและญาติที่มาซื้อขายวัวด้วยกัน สะท้อนเพศภาวะของสังคมอีสานนั่นคือบทบาททางสังคมของผู้หญิงมิได้ถูกจำกัดด้านงานบ้านแต่มีบทบาทในการร่วมตัดสินใจในเรื่องเศรษฐกิจของครัวเรือนร่วมกับสามีหรือพ่อแม่พี่น้อง เช่นกรณีของมะลิ ผู้หญิงวัย 40 ซึ่งเดินทางมาจากอำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษพร้อมกับสามีชื่อเตี้ย วัย 50 ปี และนำชายชื่อจ้อย วัย 53 ปี ทั้งสามเดินทางไปทั่วตลาดแบบเกาะกลุ่มกันต่างๆ แบ่งหน้าที่กันต่อรองราคาวัวที่ตัวเองพอใจ เมื่อต่อรองราคาวัวที่เห็นว่าจะตัดสินใจซื้อแล้ว มะลิจะเป็นผู้ถือกระเป๋าเงิน และสามีและนำชายจะเดินมาถามความคิดเห็นจากมะลิ ก่อนที่ทั้งสามตัดสินใจร่วมกันว่าจะซื้อวัวตัวนั้นๆ หรือไม่

อภิปรายและสรุปผล

เพศภาวะและการแบ่งงานกันระหว่างเพศแบบเบ็ดเสร็จเด็ดขาดไม่สามารถทำความเข้าใจสถานการณ์การเข้าถึงการค้าขายวัวของผู้หญิงอีสานบางกลุ่มภายใต้บริบทสังคมอีสานแบบตลาด ความทันสมัยและโลกาภิวัตน์ ได้เพราะสังคมเช่นนี้ได้สร้างโอกาสและผลประโยชน์ให้ผู้หญิงเข้าถึงรายได้ที่มาจากจากการตัดสินใจของตนเองร่วมกับสามีเพราะสภาพความจริงที่ปรากฏในพื้นที่การศึกษาพบว่า ผู้หญิงมีความรู้ ความสามารถในการเรียนรู้การค้าวัว และสามารถเข้าถึงข้อมูลเกี่ยวกับราคาวัวควายที่ซื้อขายในตลาดไม่แตกต่างไปจากผู้ขายมากนัก หรือบางกรณีผู้หญิงก็มีบทบาทนำ นอกจากนี้ ความพัวพันของเส้นแบ่งงานกันทำระหว่างหญิงชาย บทบาทในการหาเลี้ยงครอบครัว รวมถึงความทันสมัย เศรษฐกิจแบบตลาด และทุน คือปัจจัยเกื้อหนุนให้ผู้หญิงบางกลุ่มเข้าถึงตลาดค้าวัวได้เป็นอย่างดีและมีบทบาทสำคัญในการต่อรองการซื้อขายวัว ร่วมกับสามีในการตัดสินใจกำหนดราคาซื้อขายวัว รวมทั้งใช้คุณลักษณะของความเป็นผู้หญิงและแม่ค้า เช่น การใช้น้ำเสียงที่อ่อนหวาน ความใจเย็น ไม่มีความอาย กล้าสู้หน้า และมีความอดทนต่อความร้อน กลิ่นฉุนของอุจจาระของวัว และฝุ่นที่คลุ้งในในตลาด หรือความเข้มแข็งหาหาญของผู้หญิงบางคนที่มีดพกไว้เป็นอาวุธป้องกันตัวเอง หากมีกรณีความขัดแย้งขึ้น อย่างไรก็ตาม ในอีกด้านหนึ่งก็พบว่าผู้หญิงจำนวนมากไม่สามารถเข้าไปพื้นที่ของ

ตลาดนัดวัว เนื่องจากอิทธิพลการกดทับของสังคมแบบชายเป็นใหญ่ ซึ่งยังกำหนดบทบาทผู้หญิงให้ทำงานบ้าน อดคิดของโครงการของรัฐด้านการผลิตปศุสัตว์และเงินลงทุน รวมทั้งความรู้เรื่องการค้าวัวมักเป็นความรู้ที่ส่งต่อจากพ่อสู่ลูกชายมากกว่าส่งต่อให้ลูกสาว

มุมมองการแบ่งงานของชายหญิงที่แยกงานผู้หญิงออกจากผู้ชาย เกิดจากอิทธิพลของระบบสังคมแบบชายเป็นใหญ่ที่นำข้อจำกัดด้านสรีระของผู้หญิงมาเป็นเงื่อนไขกำหนดบทบาทหน้าที่ผู้หญิงและผู้ชาย เช่น การแผ้วถางป่าเพื่อเตรียมดินเป็นงานของผู้ชายเพราะมีพลังกำลังมากกว่าในขณะที่ผู้หญิงทำหน้าที่กำจัดวัชพืช เพราะมีแรงน้อยกว่า (Radel et al., 2012) งานศึกษาในระยะต่อมาเกี่ยวกับมุมมองการแบ่งงานทำระหว่างหญิงและชายที่แยกออกจากกันเด็ดขาดคนนั้น พบว่าแทบไม่มีพลังการอธิบายบริบทสังคมในระยะเปลี่ยนผ่านจากสังคมประเพณีไปสู่สังคมทันสมัยได้อีกต่อไปเพื่อทำความเข้าใจความสัมพันธ์หญิงชาย เพราะสังคมทันสมัย ที่เน้นเทคโนโลยี ตลาด กระบวนการกลายเป็นเมือง การเชื่อมโยงของคนชนบทกับเมืองผ่านการย้ายถิ่นนั้น กลายเป็นเงื่อนไขใหม่ที่ทำให้เส้นแบ่งการแบ่งงานกันทำระหว่างหญิงและชายพร่าเลือนมากขึ้น (Benard et al., 2016) เช่น ในชนบทแอฟริกา ผู้หญิงแอฟริกาทำงานในภาคเกษตรกรรมได้เหมือนกับที่ผู้ชายทำทุกอย่าง (Boserup, 1970)

ดังนั้นมุมมองการแบ่งงานกันทำระหว่างหญิงชายที่แยกออกจากกันชัดเจน ควรถูกวิจารณ์เพราะเป็นการตอกย้ำภาพความเหลื่อมล้ำระหว่างชายหญิง ลดทอนความซับซ้อน ความเป็นผู้กระทำการของผู้หญิงและตอกตรึงให้ผู้หญิงมีภาพเหมารวมคือผู้ที่ทำงานบ้านและดูแลผู้อื่นในครัวเรือนด้วยการทำงานบ้านเท่านั้น ถือเป็นการสร้างขึ้นทางสังคมของการตอกย้ำภาพการแบ่งงานกันทำที่ชัดเจนระหว่างหญิงชาย ขัดแย้งกับการศึกษาหลายชิ้น เช่น การศึกษาของ Diksha et al., (2011) ในอเมริกาใต้ที่พบว่าผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในการผลิตปศุสัตว์พร้อมกับการทำงานบ้าน เช่น การรีดนมวัวและการผลิตนํ้านมวัวเหมือนกับผู้ชาย และทำหน้าที่เตรียมอาหารและดูแลด้านสุขภาพของสมาชิกครัวเรือน ทำให้ผู้หญิงเพิ่มภาระในครัวเรือนมากขึ้นในขณะที่ผู้ชายมิได้ทำงานบ้าน และผู้หญิงมีความกระตือรือร้นในการผลิตนํ้านมวัวเพื่อป้อนตลาดมากกว่าผู้ชาย

การแบ่งงานทางเพศที่ไม่ชัดเจนระหว่างหญิงและชายกรณีการค้าวัวนี้ ทำให้ผู้หญิงได้มีโอกาสคล้ายกันกับผู้ชายในการการเจรจาซื้อขายวัวซึ่งมีมูลค่าสูงนับหลายหมื่นบาท สะท้อนให้เห็นว่าผู้หญิงมีบทบาทในปริณทณสาธารณะ (public sphere) มากยิ่งขึ้น ผู้หญิงอีสานเหล่านี้มิได้ถูกตอกตรึงในพื้นที่ส่วนตัว เพื่อทำงานบ้านหรือทำงานในไร่นาเพียงอย่างเดียว ดังที่ (Bowie, 2008) กล่าวว่า ผู้หญิงมีอิสระในฐานะผู้กระทำ การมากขึ้น ดังเช่นที่ผู้วิจัยพบว่า การค้าวัวภายใต้บรรยากาศการค้าขายเสรี ได้เปิดพื้นที่และโอกาสให้ผู้หญิงอีสานบางกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการค้าวัวควายสามารถก้าวข้ามข้อจำกัดของเพศภาวะ (gender) และระบบชายเป็นใหญ่ (patriarchy) ได้ในระดับหนึ่ง เพราะผู้หญิงมีความรู้เกี่ยวกับวัวและราคาซื้อขายวัว ทำให้ผู้หญิงมี

บทบาทต่อรองซื้อชายจากประสบการณ์และความรู้ความชำนาญเกี่ยวกับขนาดตัวและรูปร่างว่าสมควรได้ราคาเท่าใด

การเป็นแม่ค้าหัวของผู้หญิงอีสานเกิดจากการที่ผู้หญิงต้องการนำความสามารถและความถนัดในด้าน การเจรจาต่อรองมาใช้เพื่อสร้างรายได้สำหรับจุนเจือสมาชิกในครอบครัว ผู้หญิงที่อยู่ในพื้นที่การค้าหัวสามารถ เจรจาต่อรองราคาขายหัวได้ไม่ต่างจากผู้ชายและผู้หญิงหลายคนมีบทบาทนำในการขายหัว สามีบางคนทำ หน้าที่จัดการด้านอื่นๆ ขณะที่อยู่ในตลาด ซึ่งวารุณี ภูริสินสิทธิ์ (2543) กล่าวว่า การเป็นแม่ค้าของผู้หญิงเป็น เรื่องปกติที่เกิดขึ้นมานานนับตั้งแต่โบราณ ผู้หญิงไทยกล้าที่จะแสดงออกเพื่อประโยชน์ทางการเงิน ไม่เกรงกลัว หรือมีการสงวนท่าทีเมื่อเข้าสู่พื้นที่การค้าขาย

งานศึกษานี้พบอีกว่ามีความแตกต่างหลากหลายของผู้หญิงในการเข้าถึงตลาดค้าหัวซึ่งมาจากหลาย เงื่อนไขดังที่กล่าวมา ทำให้เห็นว่ามีทั้งกลุ่มผู้หญิงที่สามารถเข้าถึงตลาดค้าหัวได้ง่าย กลุ่มผู้หญิงที่ไม่สามารถ เข้าถึงตลาดหัวได้ หรือผู้หญิงที่ไม่ต้องเดินทางไปตลาดแต่มีพ่อค้าเข้ามาซื้อหัวถึงคอกเพื่อนำออกไปขายต่อที่ ตลาด ภายใต้ความหลากหลายของกลุ่มผู้หญิงค้าหัวนี้ทำให้เห็นว่า การทำความเข้าใจเรื่องระบบเพศภาวะใน อีสานควรมองจากความหลากหลาย ไม่มองเชิงโครงสร้างที่ตายตัวแบ่งแยกงานหรือแบบคู่ตรงข้ามเช่นผู้ชายทำ แบบนี้ผู้หญิงทำได้แบบนี้เท่านั้น ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าแนวคิดสตรีนิยมสำนักหลังอาณานิคม (Post-colonialism) (Chandra, 1994 และ สุชาดา ทวีสิทธิ์, 2550) เป็นกรอบคิดที่สมเหตุสมผลในการอธิบายเพศภาวะในภาค อีสานได้หลากหลายมุมมองและมาจากบริบทสังคมท้องถิ่นมากกว่ามาจากมุมมองสตรีนิยมตะวันตก กล่าวคือ ผู้หญิงมิได้ถูกกดทับจากสังคมชายเป็นใหญ่เมื่อพิจารณาจากบทบาทของผู้หญิงด้านเศรษฐกิจการค้าหัว ที่พบว่า พวกเขาใช้อำนาจการต่อรองกับสามีและกับ “นายฮ้อย” คนอื่นๆ

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการแบ่งงานทางเพศที่ไม่ชัดเจนระหว่างหญิงและชายในกรณีการค้าหัวจะอธิบาย การลดทอนความเหลื่อมล้ำระหว่างหญิงชายในสังคมอีสานได้ดี แต่ระบบสังคมแบบชายเป็นใหญ่ที่มองผ่าน ชีวิตวิทยา) กรณีที่ใช้ความเข้มแข็งของผู้ชายเป็นปัจจัยกำหนดว่าใครควรมาค้าหัวที่ตลาดได้ ทำให้ผู้หญิงถูกมอง ว่าเป็นผู้ประาะบาง อ่อนแอทางร่างกายและมีความเสี่ยงเมื่อเข้าไปสู่ตลาดหัว ดังนั้นผู้หญิงจึงต้องอยู่ที่บ้าน ทำให้ ผู้หญิงถูกจองจำให้อยู่ติดบ้านและชุมชนพร้อมกับการถูกกีดกันออกจากตลาดค้าหัว ซึ่งสะท้อน ความสัมพันธ์ทางสังคมในมิติลำดับชั้นของความสัมพันธ์ทางอำนาจ (hierarchical power relations) ที่ฝังแฝง ในโครงสร้างสังคมที่มีอิทธิพลในการกำหนดบทบาทชายหญิงและการเลือกปฏิบัติต่อผู้หญิง (Razavi and Miller, 1995) นอกจากนี้งานศึกษายังปรากฏความไม่เท่าเทียมกันและความแตกต่างหลากหลายภายใน ระหว่างผู้หญิงกรณีการเข้าถึงทุน ความรู้และตลาดค้าหัว และระหว่างผู้ชายและผู้หญิง อันเนื่องมาจากความ เป็นพหุอัตลักษณ์ของเพศภาวะที่ทำให้เห็นความไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างผู้หญิงในการได้ประโยชน์ และทรัพยากร (Resurreccion & Elmhirst, 2009)

กล่าวโดยสรุป การศึกษาเพศภาวะในตลาดการค้าวัวภายใต้บริบทอีสานยุคทุนนิยมและโลกาภิวัตน์จึงมีความสำคัญมากเพราะทำให้เห็นความไม่ชัดเจนของเส้นแบ่งระหว่างการแบ่งงานกันทำทางเพศในตลาดการค้าวัวซึ่งเป็นการสร้างโอกาสให้ผู้หญิงอีสานบางกลุ่มเข้าถึงรายได้และอำนาจในการตัดสินใจเกี่ยวกับการค้าขายวัว รวมทั้งมีทักษะความรู้เกี่ยวกับสินค้าวัวได้มากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามผู้หญิงจำนวนมากที่ไม่สามารถเข้าถึงตลาดค้าวัว ก็ยังต้องเผชิญกับความท้าทายของอิทธิพลของระบบชายเป็นใหญ่ การถึงทุน และอคติของโครงการรัฐ ซึ่งสร้างความเหลื่อมล้ำระหว่างหญิงและชายในการเข้าถึงตลาดค้าวัว อีกทั้งไม่มีความเท่าเทียมกันภายในระหว่างผู้หญิง ในตลาดการค้าวัวและการเข้าถึงทุนและตลาด การเสริมสร้างความเข้มแข็งกับผู้หญิงในการพัฒนาจะเป็นทางออกหนึ่งในการจัดการความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่าง “เมียนายฮ้อย” และ “นายฮ้อย” ผู้เป็นสามี และพ่อค้าวัวคนอื่นๆ ให้เท่าเทียมกันมากขึ้นได้

บรรณานุกรม

- กนกวรรณ มะโนรมย์. (2562). สตรีนิยมอีสาน (Isaan Feminism). เดอะอีสานเรคคอร์ด. สืบค้นเมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2562, จาก <https://isaanrecord.com/2019/11/03/isaan-feminism/>.
- กนกวรรณ มะโนรมย์ และ ธนพร ศรีสุขใส. (2561). รายงานวิจัยเรื่องผู้หญิงกับธรรมาภิบาลที่ดินในเขตรัฐกิจพิเศษจังหวัดมุกดาหาร. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- กรมปศุสัตว์. (มปป). ยุทธศาสตร์กรมปศุสัตว์ พ.ศ. 2561-2565. สืบค้นเมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม 2562, จาก http://www.dld.go.th/th/images/stories/about_us/organization_chart/2561/strategy2561_2565.pdf.
- คณะนักวิจัยไทบ้านราชี่ไศล. (2548). ราชี่ไศล: ภูมิปัญญา สิทธิ และวิถีแห่งป่าทามแม่น้ำมูล. องค์กรแม่น้ำเพื่อชีวิต. สืบค้นเมื่อวันที่ 12 สิงหาคม 2562, จาก <http://www.livingriversiam.org/5pub/print.html#rasi>.
- คำพูน บุญทวี. (2539). นายฮ้อยทมิฬ. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไพบีชัย.
- นลินี ต้นจวนนิตย์ และคณะ. (2545). ประสบการณ์การต่อสู้ของชาวลุ่มน้ำมูล กรณีศึกษาเขื่อนปากมูลและเขื่อนราชี่ไศล. ใน ปราณี ชัดยศ (บก.), *วิถีชีวิต วิถีสู้ ขบวนการประชาชนร่วมสมัย* (หน้า 182), เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์มบุคส์.
- นิรันดร คำนุ. (2562). วิวาทะว้าว-ควาย การช่วงชิงความหมายและพื้นที่ในสังคมไทย. *วารสารอารยธรรมศึกษา โขงสาละวิน*: 159-186. สืบค้นเมื่อวันที่ 16 สิงหาคม 2562, จาก <file:///Users/apple/Desktop/105766-Article%20Text-535567-1-10-20190423.pdf>.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2552). นิเวศและเพศภาวะกับเสียงที่เงียบหายในสตรีนิยมและขบวนการสิ่งแวดล้อมไทย. *จุดยืน stance: วารสารสตรีนิยมไทย*, 3: 1-28.
- รัตนา บุญมัธยะ. (2548). ภรรยาฝรั่ง: ผู้หญิงอีสานกับการแต่งงานข้ามวัฒนธรรม. *วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง*, 1(2):154.
- รัตนา บุญมัธยะ โตสกุล. (2550). ชาวนาอีสาน ชาติไทย และการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย. *วารสารสังคมศาสตร์*, 19(1): 69-129.
- พัฒนา กิติอาษา. (2557). *สู่วิถีอีสานใหม่*. กรุงเทพฯ: วิชาษา.
- สุรียา สมุทคุปดี และคณะ. (2538). *กรวด-หิน-ดิน-ทราย: รัฐ ทุนนิยม และชาวนาอีสานในยุคโลกาภิวัตน์*. นครราชสีมา: สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.
- พัชรินทร์ ลาภานันท์. (2547). ผู้หญิงชนบทกับขบวนการเคลื่อนไหวสิ่งแวดล้อม: วิถีคิด และ พื้นที่ การต่อสู้. *วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์*, 21(2): 141-159.
- พัชรินทร์ ลาภานันท์, ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์ และ เขียวลักษณ์ อภิชาติวัลลภ. (2550). *การแต่งงานข้าม*

- วัฒนธรรม: การศึกษาสถานภาพ องค์ความรู้. ขอนแก่น:ศูนย์วิจัยพหุลักษณะน้ำโขง มหาวิทยาลัย
ขอนแก่น
- ภมร ภูผิวงษา. (2559). การค้าโคกระบือในอีสานต้นพุทธศตวรรษที่ 25. *วารสารพื้นถิ่นโขงซิมูล*, 2(1): 121-150.
- วารุณี ภูริสินสิทธิ์. (2543). ความเป็นผู้หญิงในสังคมไทย. *วารสารสังคมศาสตร์*, 12 (2): 134-160.
- วรรณภา วงษ์พินิจ. (2562). *เพศสถานะกับพลวัตความรู้ประมงในลุ่มน้ำมูล* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต).
คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- ศิริศักดิ์ คชสวัสดิ์. (2562). *การบริโภคปลาในบริบทการเปลี่ยนแปลงของชุมชนในลำน้ำสาขาของแม่น้ำมูล*
(วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- สัณฐิตา กาญจนพันธุ์. (2554). ผู้หญิง ผู้ชาย และความเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อม. ใน *ความคิดสีเขียววาทกรรม
และ ความเคลื่อนไหว*. สถาบันวิจัยสังคม และคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. สำนักงาน
กองทุนสนับสนุน การวิจัย (สกว.).
- สุชาดา ทวีสิทธิ์. (2550). ผู้หญิง ผู้ชาย และเพศวิถี: เพศภาวะศึกษาในงานมานุษยวิทยา. *วารสารสังคมศาสตร์*.
19(1): 311-357.
- สุนทร สุรวาทกุล. (2534). *นายฮ้อย: พ่อค้าท้องถิ่นอีสานกับบทบาทการค้าชายในอดีต* (พ.ศ.2398-2504).
ร้อยเอ็ด: ศูนย์วัฒนธรรม โรงเรียนปทุมรัตน์พิทยาคม.
- สุวิทย์ ธีรศาสตร์. (2550). ทางรถไฟอีสานในรัชสมัยรัชการที่ 5-7. *หนังสือศิลปวัฒนธรรม*. 28(5). สืบค้น
เมื่อ วันที่ 17 สิงหาคม 2562, จาก [http://www.isan.clubs.chula.ac.th/simboard/post_view.php?
room_no=0&id_main=341&star=0](http://www.isan.clubs.chula.ac.th/simboard/post_view.php?room_no=0&id_main=341&star=0).
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2557). การสำรวจพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารของประชากร พ.ศ. 2556. สืบค้นเมื่อ
วันที่ 2 สิงหาคม 2562, จาก <http://www.nso.go.th/sites/2014/Pages>.
- สำนักบริหารยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 2. (2559). *แผนพัฒนาจังหวัดภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 2 พ.ศ. 2561-2564 (ฉบับใหม่)*. สืบค้นเมื่อวันที่ 28 สิงหาคม 2562, จาก
http://www.pad.moi.go.th/index.php?option=com_content&task=view&id=216&Itemid=439.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2554). *ชนบทอีสานปรับโครงสร้าง ชาวบ้านปรับอะไร*. *วารสารศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี*, ฉบับพิเศษ (1): 5-41; 2554.
- Benard, M.A., Urbina, M.A., Corrales, R., Der Hoek, R. and Ojango, J.M. (2016). The silent cattle

- breeders in central Nicaragua. In R. Pyburn, R. & A. van Eerdewijk (Eds.), *A different kettle of fish? Gender integration in livestock and fish research* (pp.85-92). Volendam: LM Publishers.
- Boserup, E. (1970). *Women's role in economic development*. London: George Allen and Unwin Ltd.
- Bowie. K. (2008). Standing in the shadows: Of patrilocality and the roles of women in the village election in Northern Thailand. *American Ethnologist*, 35(1): 136-153.
- Diksha, A., Jacobo, A., Stefan, B., Ngonidzashe, C., & Jennifer Twyman. (2011). *Gender [im] balance In productive and reproductive labor among livestock producers in Colombia: Implications for climate change responses*. CGAIR. Info Note. Copenhagen, Denmark: CGIAR Research Program on Climate Change, Agriculture and Food Security (CCAFS).
- Lenin, V.I. (1960), (1899). *The development of capitalism in Russia*. Moscow: Progress Publisher.
- Chandra, T.M. (1994). Under western eyes: Feminist scholarship and colonial discourse. In P. Williams & L. Chrisman (Eds.), *Colonial Discourse and Postcolonial Theory: A Reader* (pp 196–220). New York: Columbia University Press,.
- Farrar, T. (1997). The Queenmother, matriarchy, and the question of female political authority in precolonial West African monarchy. *Journal of Black Studies*, 27(5): 579-597.
- Galiè, A., Teufel, N., Korir, L., Baltenweck, I., Webb Girard, A., Dominguez-Salas, P. & Yount. K, M. (2019). Women's Empowerment in Livestock Index. *Social Indicator Research*, 142(2):799–825.
- Hesmondhalgh, D. & Baker, S. (2015). Sex, gender and work segregation in the cultural Industries. *The Sociological Review*, 63(1): 23-36.
- International Fund for Agricultural Development (IFAD). (2004). *Livestock Services and the Poor: A Global Initiative. Collecting, Coordinating and Sharing Experiences*. IFAD, Rome
- Kristjanson, P., Waters-Bayer, A., Johnson, N., Tipilda, A., Njuki, J., Baltenweck, I., Grace, D., & MacMillan, S. (2010). *Livestock and Women's Livelihoods: A Review of the Recent Evidence*. Discussion Paper No. 20. Nairobi, Kenya, ILRI.
- Keyes, C. (2012). 'Cosmopolitant' villagers and populist democracy in Thailand. *South East*

Asia Research, 20(3): 343-360.

Njuki, J. & Sanginga, P. (2013). Gender and Livestock: Key Issues, Challenges and Opportunities.

In J. Njuki & P. Sanginga (Eds.), *Women, Livestock Ownership and Markets: Bridging the Gender Gap in Eastern and Southern Africa* (pp. 1-8). London: Routledge.

Paudelm, L N, Meulen, Wollny, U, Dahal, H, & Gauly, M. (2009). Gender aspects in livestock farming: pertinent issues for sustainable livestock development. *Livestock Research for Rural Development*. 21 (3). Retrieved August 14, 2019, from <https://pdfs.semanticscholar.org/5dec/ed160b69be270a2513e58395eb4d4f5c5793.pdf>.

Porter, F. & Sweetman, C. (2005). Editorial. In F. Porter and C. Sweetman (Eds.), *Mainstreaming gender in development: A critical review* (pp.2-10). Oxford: Oxfam.

Rambo, A. T. (2017). The Agrarian Transformation in Northeastern Thailand: A Review of Recent Research. *Southeast Asian Studies*, 6(2): 211-246.

Radel, C., Schmook, B., McEvoy, J. & Méndez, C. (2012). Labour migration and gendered agricultural relations: The feminization of agriculture in the Ejidal sector of Calakmul, Mexico. *Journal of Agrarian Change*. 12(1): 98-119.

Resurreccion, B & Elmhirst, R. (2009). *Gender and Natural Resources Management*. London: Earthscan.

Ridgeway, C. (2011). *Framed by Gender: How Gender Inequality Persists in the Modern World*. Oxford. Oxford University Press.

Rigg, J, Salamanca, A., & Parnweel, M. (2012) Joining the Dots of Agrarian Change in Asia: A 25 Year View from Thailand. *World Development*, 10: 1,469-1,481.

Rigg, J & Nattapoolwat, S. (2001) Embracing the Global in Thailand: Activism and Pragmatism in an Era of Deagrarianization. *World Development*, 29(6): 945-960.

Thornton, P.K., Kruska, R.L., Henninger, N., Kristjanson, P.M., Reid, R.S., & Robinson, T.P. (2003). Locating poor livestock keepers at the global level for research and development targeting. *Land Use Policy*, 20(4): 311-322.

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ (ชื่อสมมุติ)

พิศมัย. สัมภาษณ์. 22 มิถุนายน 2562.

มะลิ. สัมภาษณ์. 20 กรกฎาคม 2562.

สายใจ. สัมภาษณ์. 20 กรกฎาคม 2562 .

สมปอง. สัมภาษณ์. 29 มิถุนายน 2562.

สมศักดิ์. สัมภาษณ์. 20 กรกฎาคม 2562

ทองคำ. สัมภาษณ์. 13 กรกฎาคม 2562.

ราตรี. สัมภาษณ์. 13 กรกฎาคม 2562.

เพชร. สัมภาษณ์. 20 กรกฎาคม 2562

สำรอง. สัมภาษณ์. 29 มิถุนายน. 2562.

ลี. สัมภาษณ์. สัมภาษณ์. 22 มิถุนายน 2562.

รวย. สัมภาษณ์. 29 มิถุนายน. 2562